

Заштитата на децата во Република Македонија

Милица Панева

Заштитата на децата во Република Македонија

Исконска цел на постоењето на човекот, неговата сегашност и иднината се поврзани со децата, суштества кои го осмислуваат и обновуваат животот. Го започнуваат животот на овој свет голи, единствени со прекрасната убавина и совршеност на сопствената голотија. Оригинален начин да се зачекори во животот, во непознатото и во иднината. Само младоста може да ја разубави иднината.

Пораката на малиот Бушавко од заштитниот знак на ПДАС „Меѓаши“ од Скопје, има исто значење, а таа гласи: „Ние сме иднината!“

А, иднината во Република Македонија судбински е поврзана со животот, здравјето и развојот на околу 600 илјади граѓани до 18 години старост кои имаат статус на дете и ја претставуваат младоста на оваа држава, најубавиот дел од општеството, нашата радост, среќа, обнова и иднина.

Тивка едноставност за значаен дел од нашата суштина, за постоењето на една земја со впечатлива историја, култура, уметност и жилавост во опстојувањето на просторот низ вековите и во исто време таква незаинтересираност и негрижа, како што никогаш повеќе не се покажало за своето единствено и трајно богатство - децата.

Човекот создавал вредности, стекнувал имот и богатство, го губел или не, односно го оставал по себе, меѓутоа децата биле секогаш негови, огледало на неговото постоење и неговата иднина.

Здравото потомство е богатството на секого, па и на оваа држава. Некаде во желбите и приоритетите на секој поединец се загуби дел од нас во себичноста да се проживее подобро, да се постигне повеќе во професионалниот развој, да се биде богат и славен. Заборавивме на нашите најмлади и нивните вистински потреби во развојот, на нашите гранки и млади ластари. Почнуваме да наликуваме на старо дрво на кое му се гледаат повеќе корењата отколку лисјата на гранките.

Каде грешиме?

Грешките во развојот на младите генерации оставаат трајни последици врз развојот на нашата иднина. Дали направивме сè што треба во системот на заштита на правата за децата, во обезбедувањето на нивниот развој, или пак само направивме неколку чекори и застанавме, дали нè сакаат и почитуваат, ќе останат ли со нас или ќе заминат, како што се изјаснуваат, ќе живеат ли со нас и ќе го делат ова мало парче земја без да размислуваат дека некаде таму е подобро за нив?

Со секое заминување на некое дете по патот во невратот, одлетува и дел од нашата младост во неврат, таму каде што сонцето не ја грее нивната душа, ама и нашата.

Ова аналитичко согледување на состојбите во градењето на заштитата на децата нема за цел да одговори на широкиот дијапазон прашања поврзани со заштитата на децата, туку да поттикне расправа за откривање на проблемите со кои се соочуваат децата денес и да придонесе во изборот на соодветни решенија и мерки за збогатување на правата на децата за поцелосно уредувањето на

системот за заштита на деца, кои ќе ги почитуваат проблемите и ќе ги поддржуваат интересите на децата во оставрувањето на нивните најдобри интереси за развој.

А. Население на возраст до 18 години - деца

Населението на возраст до 18 години го претставува контингентот деца. За согледување на движењето на овој контингент ги користиме податоците и обработката на истите, од пописот на населението во Република Македонија, во период од 1948 до 1994 год. и податоците за население во РМ на 31.12.2002 год. Врз основа на овие податоци, учеството на бројот на лица на возраст од 0 до 19 години бележи постојано намалување и на 31.12.2002 год. изнесува 590,5 илјади лица, што претставува учество од 29,2% во вкупното население.

Население по возраст според пописите, во период 1948-1994 год.

	1948	1953	1961	1971	1981	1991	1994
РМ	100	100	100	100	100	100	100
0-14	40,0	36,9	37,2	32,5	29,1	24,0	24,9
0-19	48,3	47,3	45,9	43,0	38,4	31,9	33,2

Стапка на раст во %.

РМ	100	113,1	107,8	117,2	115,9	106,5	95,7
0-14	100	110,0	108,6	102,5	103,6	87,9	99,2
0-19	100	111,0	104,6	109,7	103,5	88,5	99,7

Како последица од опаѓањето на наталитетот и големиот одлив на младо население од државата, со што се намалуваат потенцијалните можности за обновување на населението, има промени во старосната структура на населението, односно населението е зафатено со процес на демографско стареење.

И покрај растот на вкупното население во РМ од 1.153.000 илјади жители во 1948 год., на 2.023.007 илјади жители на 31.12.2002 год., намалувањето на младото население во вкупното население влијае категориите на лица на возраст од 0 до 19 години, споредувани во апсолутен износ, да се приближно исти во 1948 и во 2002 год. но во процентуалното учество да се поразителни, односно намалувањето на учеството на овие лица е од 48,3% во 1948 год. на 29,2% во 2002 год.

Ако се анализираат податоците за родените деца по години во периодот 1991-2003 год., бројот на живородени се намалува постојано од година во година, така што од 34.830 деца во 1991 год., тој изнесува 27.011 деца во 2003 год., или помалку за 22.5% во споредба со 1991 год. И покрај високото учество на

раѓањето на децата со стручна помош (99,0%), стапката на мртвородени од 8,6 на 1000 живородени е повисока од истата во 1991 г. кога изнесувала 7,0.

Тенденцијата на раѓање во подоцнежните години во последниве десетина години продолжува и во 2003 год. Според податоците во 2003 год. за структурата на живородените деца според возраста на мајките, највисоко учеството бележат мајките на возраст од 20 до 29 години со 68,5%. За раѓањето во повисока возраст упатува и растот на учеството на живородени деца од мајки кои родиле на возраст од 30 до 39 год., од 17,0% во 1993 год. на 22,8% во 2003 год. Треба да се одбележи и сознанието дека во 2002 год. родени се 35 деца, а во 2003 год. 20 деца, чии мајки имале под 15 години, односно психички и физички неоформени личности за раѓање деца.¹

Според податоците за населението на 31.12.2002 год., контингентот деца од 0 до 18 години го сочинуваат околу 524,2 илјади деца или 25,9 % од вкупното население во Република Македонија.

Во 2002 год. во структурата на контингентот деца, зависно од возраста на лицата со статус на дете, ја сочинуваат деца од:

- најмала возраст, од 0 до 7 години што опфаќа 176,4 илјади деца или 33,7% од вкупниот број деца, односно 8,7% од вкупното население;
- рано детство и адолесценција, од 7 до 15 години опфаќа 248,5 илјади деца или 47,4 % од вкупниот број лица со статус на дете, односно 12,3%% од вкупниот број население;
- младост, од 15 до 18 години, опфаќа 99,3 илјади деца или 18,9% од вкупниот број лица со статус на дете, односно 4,9 % од вкупниот број население.

Со влезот на последните три генерации во полнолетност и очекуваниот негативен тренд на движење во наталитетот, состојбите во структурата на население ќе се продлабочат во корист на старото население.

Развиените земјите во кои е присутен процесот на стареење го решаваат со дозвола за влез на младо и образовано население, избрано врз претходно воспоставени критериуми. РМ нема капацитет за следење на истиот однос во решавањето на овие проблеми, заради што е неопходно да изгради соодветна политика за да го задржи своето младо население и го мотивира во создавањето семејство, со мерки кои ќе ја обезбедуваат грижата за него.

Врз основа на учеството на контингентот деца во старосната структура, проблеми со кои се соочуваат децата во својот развој, осознавањето на оние кои треба да се утврдат и дефинирањето на најдобрите интереси на детето треба да претставуваат појдовни основи во создавањето систем на заштита кој треба да има за цел позитивно да влијае врз нивниот развој.

¹ Државен завод за статистика „Статистички годишник за 2004 год”, Статистички преглед: Население и социјални статистики, бр. 2.4.4.02, Население во Република Македонија на 31.12.2002 год. според поединечни години на возраст и пол. Соопштение, 2.1.4.17, од 1.06.2004 Наталитет во Република Македонија во 2003 год.

Б. Состојби на заштитата на децата

Создавањето на системот на заштитата на деца во Република Македонија може да се подели на три развојни периоди, и тоа:

- заштитата на деца до 1990 год.;
- од 1990 год до 2002 год.; и
- сегашната поставеност на системот за заштита на деца со измените и дополнувањата на законските прописи за децентрализација на надлежностите на власта на локалната самоуправа.

I. Заштитата на деца до 1991 година

Република Македонија по Втората светска војна нема систем за заштита на децата и нејзините први чекори во изградувањето на овој систем претставува згрижувањето на децата без родители, во домови за воени сирачиња, за потоа да биде воведено правото на додаток на деца. Со мерките за индустријализација на земјата и трансформацијата од земјоделско во неземјоделско население, се развива урбаниот градски живот, вработеноста воопшто, а особено на жената, чие отсуство од семејството се надоместува со развој на организации за деца и форми на заштита на децата.

Со средствата издвојувани за општествена заштита на децата изградени се наменски објекти за згрижување на децата во детски градинки, детски одморалишта, дневен и целодневен престој во основните училишта, ученички и студентски домови, основани се и опремени забавишта, опремени се училишни кујни (за топол или млечен оброк) и дел од нив и денес функционираат за истите намени.

Основани се општествени организации кои остваруваат активности за развој на потенцијалните способности на децата и активно користење на слободното време, како и поттикнување активности со деца во областа на културата (книги, списанија, литературни, музички, ликовни, драмски и спортски активности со деца).

Во социјалната заштита изградени се објекти за згрижување деца без родители и родителска грижа, деца со оштетен слух, деца со оштетен вид, деца со потреби за корекција на говорот, прифатилиште за деца, деца со лесна ментална попреченост, деца со нарушено поведение, деца со умерени, тешки и најтешки пречки во психичкиот развој, комбинирани пречки во развојот (физички и психолошки), деца со тешки пречки во физичкиот развој, како и други објекти за потребите на корисниците во оваа област.

Во областа на здравството преземени се здравствени мерки за намалување на стапката на смртност на доенчињата и малите деца, подобрување на здравствената заштита на децата, како основен предуслов за развој на индивидуите и весело детство.

Во областа на станувањето, станбените проблеми на граѓаните се решаваат со изградба на солидарни станови и станбени објекти кои се финансираат со средства за оваа намена и се распределуваат согласно одредени критериуми, а се донесуваат и други мерки во дејностите кои се содржина на социјалната политика.

Во законодавната регулатива се донесени прописи кои ја уредуваат заштитата на деца и мерки во повеќе области, кои имаат за цел обезбедување таква заштита која ги има предвид најдобрите интереси за развој на детето.

Системот за заштита на децата ќе се развива под влијание на многуте реформи кои ќе го следат економскиот развој на државата.

Последицата на трансформацијата на општествениот, политичкиот, економскиот и социјалниот живот со спроведувањето на реформите по 1991 год. е пад на индустриското производство, висок раст на навработеноста и сиромаштијата, реперкуирајќи се врз односите во семејството и развојот на најмладата популација во земјата.

Кризата предизвикана со воените дејства во државата во 2001 год. дополнително ги усложнува состојбите во остварувањето на економскиот развој, влошувајќи ги материјалните состојби на многу семејства. За да ја обезбедат својата животна сигурност, семејствата ги напуштаат своите домови и имот од кој обезбедуваат егзистенција, со што се создава категорија на раселени семејства и деца. Нивната егзистенција во многу случаи ја одредува помошта одредена за заштита на раселените лица, која не е во согласност со потребите за развој и заштита на овие деца, чии потреби во условите со кои се соочуваат се вон можностите на нивните родители и семејства.

Обезбедувањето на економскиот статус на семејството, од 1991 год до денес, се остварува во услови на трансформација на општествениот во приватен капитал, стечај и ликвидација на претпријатијата, реструктурирање на технолошкиот процес, губење на работниот статус и неможноста да се реши овој проблем, воопшто, или во покус временски рок, заради возраста, образованието, стекнатите идеолошки и политички норми кои функционираат во новиот систем, состојбите на пазарот на трудот условени со високата понуда и безначајна побарувачка на работната сила.

Како последица на оваа ерозија во секојдневното функционирање на семејството, се запоставува развојот на децата, и тоа:

- од една страна родителите кои голем дел од времето го насочиле во развој на сопствениот бизнис или професионалната кариера, создаваат услови за живот и развој на членовите на семејството во изобилство, при што своето отсуство од учеството во животот и решавањето на проблемите со кои се соочуваат децата го надоместуваат со финансиски средства; и
- од друга страна, родителите кои со безработноста и осиромашувањето на семејството се принудени да ги вклучат сите членови во обезбедување средства за преживување.

Новиот систем кој главно е заинтересиран за вработување млади ќе ги влоши односите во генерациската комуникацијата, а како последица ќе има стресни состојби во семејството и фрустрираност на возрасните членови.

Ваквите состојби ќе влијаат за губење на авторитетот на родителите кај децата, што значајно ќе влијае на промената на мерилата и критериумите на однесување, не само во општеството, туку и во семејството, а особено кај децата.

Изместените односи во семејството ќе ги зголемат условите за ризик со кои се соочуваат децата, така што одредени негативни појави кои биле присутни во незначителен обем сè повеќе ќе добиваат на тежина, меѓу кои растот на

употребата на алкохол, дрога, појава на проституција, злоупотреба на деца, малолетничка деликвенција, семејно насилство и други проблеми со деца.

Како последица на негрижата на родителите за сопственото потомство, злоупотребата на родителските права и должности стануваат сè почеста појава условена, пред сè, од економско-социјалните состојби, има присутност на деца на улица кои заработуваат средства за живот и појава на најлошите видови искористување деца.

За состојбите во семејството д-р Михаил Левенски, невропсихијатар, ќе изјави: „Семејството во Македонија прележува сериозна болест - ментален кошмар. Се создава премногу голем јаз помеѓу родителите и децата. Во семејството каде нема основни услови за живот, нема емоции и позитивно расположение. Семејството е училиште за емоции, каде што детето го запознава светот, а и школо за агресивност²“.

За дел од проблемите со кои се соочуваат децата ќе се ангажираат невладини организации, кои ќе создадат облици на заштита на децата, главно со средства од бизнис-секторот и странски донации, стекнувајќи искуства во обидат да им помогнат на оние на кои помошта им е неопходна.

Реалните услови во кои денес живеат децата во Република Македонија поврзани се со настојувањето за воспоставување нови економски односи врз пазарни основи, чии ефекти во развојот се поврзани со недостатокот на инвестициски средства, незаинтересираност на странскиот капитал за вложувања во домашното стопанство, стечаи и ликвидации на претпријатија, дефицитот во буџетот на државата, временските непогоди во земјоделието и друго, што за социјалната политика има негативен предзнак, односно висок раст на невработеноста и сиромаштијата, што во услови на рестрикција на правата за децата, значајно ги влошуваат состојбите во развојот на децата.

Новонастанатите општествено-политички и економско-социјални состојби во државата ја потенцираат потребата од промени во системот на заштитата на децата и неопходноста од негова трансформација.

II. Заштита на децата од 1991 до 2002 год.

На 20 ноември 1991 година Република Македонија донесе устав со кој се прогласи за самостојна, суверена, демократска и социјална држава, со што ги постави основите на новиот општествено, политички, економски и социјален живот во државата.

Со Уставот на Република Македонија³ се воспоставуваат и основите коишто го уредуваат односот на државата кон младата популација, особено онаа која има статус на дете. Дефиницијата за поимот „дете“ подразбира лице до наполнети 18 години живот, кога детето станува полнолетно и стекнува деловна способност.

² Интервју со д-р. Михаил Левенски, под наслов „Семејството прележува сериозна болест“, - новинар Валентина Татарчева, објавено во Дневник, на 18.01.2003 год.

³ Во член 40., 41., 42., 44 од Уставот на Република Македонија („Службен весник на РМ“, бр. 52/91 и /03)

Државата својот интерес за заштита и развојот на младото население ќе го утврди со посебни одредби, воспоставувајќи ги со тоа основите на новиот систем за заштита на деца, а особено со:

- човекот слободно одлучува за создавање деца, а заради усогласен економски и социјален развој ќе се води хумана популациска политика;
- посебно се заштитува мајчинството, децата и малолетните лица, а посебна им се обезбедува заштита на децата без родители и децата без родителска грижа;
- лице помладо од 15 години не може да биде вработено, а малолетните лица и мајките имаат право на посебна заштита при работа, односно малолетните лица не смеат да бидат вработувани на работни места што се штетни за нивното здравје и моралот;
- секој има право на образование, а образованието му е достапно секому под еднакви услови, додека основното образование е задолжително и бесплатно;
- на секој граѓанин му се гарантира правото на здравствена заштита;
- социјалната заштита и социјалната сигурност на граѓаните се обезбедува согласно со начелото на социјална праведност.

Усогласување на основите врз кои се засновува системот за заштита на децата ќе биде условен и со ратификувањето на повеќе меѓународни документи кои се однесуваат на заштита на правата и слободите на човекот донесени од ООН и ЕУ. Меѓународни документи кои се однесуваат на заштита на правата на децата се:

- Универзалната декларација за човековите права;
- Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права⁴;
- Меѓународниот пакт за граѓански и политички права⁵;
- Конвенцијата за правата на детето⁶ на ООН;
- Конвенцијата 185⁷ и Препораката 190 кои се однесуваат на забрана на најлошите видови детски труд и за итно дејствување за елиминирање на најлошите видови детски труд на МОТ;
- Европската конвенција за примена на правата на децата;
- Европската конвенција за човековите права;
- Европската социјална повелба, и други.

Во наведените документи изразени се заедничките интереси и обврски на државите кои ги прифатиле со цел:

- достоинството и вредноста на човековата личност го унапредуваат општествениот напредок и повисокиот животен стандард;
- на детството да му припаѓа посебна грижа и помош;

⁴ Прифатен со сукцесија на 18 јануари 1994 год.

⁵ Прифатен со сукцесија на 17 септември 1991 год.

⁶ Прифатена со сукцесија на 2 декември 1993 год.

На Светскиот самит за децата, одржан од 29 до 30 септември 1990 год., донесени се:

1. Светската Декларација за опстанок, заштита и развој на децата; и

2. Акцискиот план за спроведување на светската декларација во прилог на опстанокот, заштитата и развојот на децата во деведесеттите години.

⁷ Ратификувана на 30 мај 2002 год.

- на семејството како основна клетка на општеството и природната средина за раст и добро на сите нејзини членови, а посебно на децата да им се даде посебна заштита и помош за да може потполно да ја преземат одговорноста во рамките на заедницата;
- детето за својот полн и хармоничен развој на својата личност би требало да расте во кругот на своето семејство во атмосфера на среќа, љубов и разбирање.

Транзициските процеси во општествениот и економскиот живот на државата ќе влијаат прашањата поврзани со заштитата на децата да бидат ставени во втор план, односно да бидат решавани во некои подобри времиња.

Согласно уставниот закон за спроведување на Уставот на Република Македонија, за усогласување на законите во рок од една година, законската регулатива со која се обезбедуваат правата на децата ќе се усогласува главно од 1995 до 2000 година.

Во услови на недостаток на дефинирана национална политика за заштита на децата, како долгорочна цел на државата во однос на развојот на младото население се рационализираат правата за заштита на децата и се заоструваат критериумите за остварување на овие права.

Усогласувањето на законските прописи кои се непосредно поврзани со системот на заштита на децата, со исклучок на кодификацијата на семејното законодавство и законот за работни односи, извршено е во втората половина на деведесеттите години⁸, како и прописи кои се однесуваат на забрани на одредени дејства уредени во други закони. До усогласувањето на законите се спроведува донесената законска регулатива од претходното општество, во која се содржани посебните интереси за заштита на децата кои не отстапуваат значајно од решенијата утврдени во Уставот на РМ, со одредени промени на општите акти, како последица на состојбите во областа на обезбедувањето финансиски средства за обезбедување на правата и облиците во заштитата на децата.

Усогласувањето на законската регулатива во областа на заштитата на децата со Уставот на РМ и спроведувањето на децентрализацијата за пренесување одредени надлежности на локалната самоуправа, се остварува без претходно да бидат утврдени целите, интересите, мерките и критериумите за функционирањето на системот за заштита на децата.

Ваквиот однос во креирањето решенија за најдобрите интереси на децата резултира од фактот што, генерациите за кои се одлучува како малолетните граѓани ги застапуваат други во заштитата на нивните права, а тоа се, пред сè: родителите, старателите, законските застапници, државата со сите нејзините органи, организации и институции, организации за деца и граѓани.

⁸ Закон за семејство (1992, 96,04), Закон за основно образование (1995,96,97,99,01,02,03), Закон за средно образование (1995,96,97,99,02,03), Закон за социјална заштита (1997,00), Закон за ученичкиот и студентскиот стандард(1998,03), Закон за заштитата на децата (1998,03), Закон за здравствено осигурување (2000), Закон за здравстваната заштита (1991/93/95), Закон за пензиско и инвалидско осигурување (1993,94,95,96,97), Закон за работни однос (1993, 94, 95, 97, 98,00,01,03), Кривичен закон(1996,99,02,03,04)

Негативниот тренд на економски развој во овој период ќе услови раст на невработеноста, сиромаштијата во државата и непосредно ќе влијае врз состојбите во заштитата на децата да се движат по надолна линија, односно со постојани рестрикции на правата и облиците во областа на заштитата на децата, и покрај определбите во Уставот за посебна заштита на децата, одредени категории деца не ги остваруваат своите права.

III. Заштита на децата по 2002 год.

Законската регулатива за заштитата на децата во основа ќе ги задржи истите права во сите области кои го претставуваат овој систем, како и во минатото, преземајќи активности за одредени појави и проблеми со кои се соочуваат децата, без да утврди права или облици кои ќе имаат за цел надминување на истите. Недостатокот на финансиски средства со кои треба да биде поддржан системот за заштита на деца, ќе влијае на задржување на висината на износите на утврдените права и постојано заострување на критериумите за остварување на тие права.

Промените во законската регулатива за заштита на децата наместо да донесат современи законски решенија за заштита на децата, со цел подобра заштита на децата, главно ќе придонесуваат за стагнација или намалување на опфатот на деца, со постојано ограничување на обемот на правата и укинување установи за заштита на децата. Одредени промени во законската регулатива кои имаат за цел да им обезбедат одредени права, во исто време ги лишуват децата од други права, и се во интерес на нечии други интереси, но не и во интерес на најдобрите интереси на детето.

1. Заштита на децата во семејното законодавство

Семејството е животна заедница на родители и деца и други роднини ако живеат во заедничко домаќинство, односно семејството настанува со раѓањето на деца и со посвојување. Оваа дефиниција за семејството е утврдена со Законот за семејството.

Реформите во последните десетина години, кои се спроведуваат во сите области на општественото живеење, влијаат и врз стабилноста и врз развојот на семејството, развојот на односите меѓу членовите на семејството, односите родители и деца, предизвикувајќи појави во однесувањето со кои за првпат јавно ќе се соочат родителите, децата, државата и граѓаните. Губењето на работата на еден или повеќе членови од семејството ја доведува материјалната егзистенцијата на работ од понорот и неговото егзистирање како целина, зголемување на бројот на разводи, семејно насилство, појава на деца на улица кои заработуваат и за родителите, проблеми со дрога кај сè помладата популација, алкохол, проституција на деца, запоставување и злоупотреба на деца и друго.

Со оглед на тоа дека кодификацијата на законската регулатива во областа на семејното законодавство е временски и општествено детерминирана во времето на осамостојувањето на РМ, промените и проблемите во семејството и односите меѓу членовите во периодот од неговото донесување ја наметнуваат потребата од измени и дополнувања на овој закон и како потреба за усогласување со ратификуваните меѓународни конвенции во овој период и европското законодавство.

Одредбите кои се однесуваат на обезбедување на правата за заштита на детето во Законот за семејство се содржани во деловите коишто ги уредуваат односите на родители и деца, родителско право, права и должности на родителите, вршење на родителското право, надзор над вршењето на родителското право, посвојување, старателство врз малолетни лица, издржување деца, имотни односи на родители и деца и судски постапки.

Со последните измени и дополнувањата на овој закон, изградени се решенија, пред сè во делот на односи родители и деца и посвојувањето, а изградени се посебни решенија за семејното насилство. Со ова, концепциската поставеност на законот согласно одредбите од Уставот да ги уредува правните односи во бракот и семејството, врз чии основи би бил поставен семејно-правниот систем се менува и содржи одредби кои уредуваат прашања од областа на социјална и детска заштита. Така, вградени се одредби во семејното законодавство со кои се уредува содржина на легитимации за службени лица, овластување за спроведување прописи, утврдување право на дете чие остварување е условено од родителот или државата, доставување записници и извештаи, формирање комисији, пропишување на начинот на работа на советувалиште, преземање заштитни мерки за заштита на жртва од семејно насилство, утврдување парични казни за непостапување по законот согласно обврските и други решенија кои

треба да бидат содржина на други законски прописи кои се во функција на успешно спроведување на семејно-правните прописи.

1.1. Права на детето

Со измените и дополнувања на Законот за семејство утврдено е правото на детето, тоа да биде издржувано од своите родители, згрижено, да биде заштитен неговиот живот и здравјето, да биде оспособено за самостоен живот и работа, со обезбедени оптимални услови за негово воспитување, школување и стручно оспособување и сето тоа условено „зависно од условите на семејството“.

Родителите ги имаат истите обврски од претходниот став како право и должност кон своите малолетни деца, без разлика на условите во семејството. Тогаш кога родителот не ќе може да ги остварува своите обврски кон децата ќе се побара помош од државните служби и институции за обезбедување заштита на децата.

Со утврдувањето право на детето, кое го остварува како обврска утврдена како право и должност на родителот, нејасно е каква цел треба за обезбедување на заштитата на децата да се постигне со утврдувањето на вакво право.

Ист е случајот со утврдувањето право на детето да одржува лични односи и непосредни контакти со родителот со кого не живее и да биде застапувано од своите родители или старатели, со што се потенцира нелогичноста на изградените решенија, наспроти постојните во истите членови од споменатиот закон, како право и должност на родителот.

Ако се има предвид дека Уставот и Законот за семејството прават разлика меѓу поимите „малолетни деца“ и „деца“, утврдувајќи ги обврските за родителите кон малолетните деца и обврските на децата кон старите и изнемоштени родители, уставните одредби не ги условуваат правата и должностите на родителот кон малолетните деца со условите на семејството, туку утврдуваат дека државата посебно ги заштитува децата и малолетните лица.

Со утврдувањето на правото на детето да одржува лични и непосредни контакти со родителот со кого не живее, како да се задоволува дигнитетот на законодавецот во спроведувањето на ратификуваните меѓународни документи. Остварувањето на личните односи и непосредните контакти на децата со родителите не се последица на непропишаното право на детето да контактира со својот родител, туку пред сè на ефектите од мерките и активностите на надлежната установа, да посредува во недоразбирањата на родителите, да ги надминат меѓусебните непријателски односи, со што ќе се овозможат и личните односи на детето со двата родители.

Во контекстот на правата на детето, обезбедено му е правото на детето да биде застапувано од своите родители или старатели, односно утврдено му е правото кое детето не може да го користи лично и заради малолетноста го остварува со утврдената обврска на родителот да го застапува малолетното дете.

Начинот на кој се остварува грижата и заштитата на децата во услови на општество во ризик, какво што сме денес, односно новите услови на стопанисување и остварување на работните обврски, влијаат на начинот на остварувањето на семејните обврски воопшто, а особено кон децата, заради што

неопходно е обезбедување на нивната сигурност во времето на отсуство на родителите од домот, надвор од домот и во подоцнежните часови од денот. Во областа на семејното законодавство, а во интерес на заштитата на сигурноста на децата, неопходно е изградување решенија со кои би се создала обврска за родителот дека не смее да дозволи:

- малолетно дете на возраст помало од 10 години да биде без надзор на полнолетно лице;
- малолетно дете да престојува надвор од домот во време од 22 часот до 5 часот;
- малолетно дете кое не наполнило 15 години директно да учествува во вооружени судири; и
- да се грижи за честа и угледот на малолетното дете.

1.2. Односи на родители и деца

Во прашањата уредени во делот односи на родители и деца, утврдено е право и должност на родителот со кого детето не живее да одржува лични односи со своето дете. Потребата на детето да има лични односи со својот родител утврден е во интерес за развој во здрава личност.

Со измените и дополнувањата на Законот за семејство за неспроведување судска одлука за издржување предвидено е Центарот за социјални работи со сопствено решение согласно закон да донесува одлука за ограничување на личните односи родител - дете, односно префрлување дел од постојните судски ингеренции врз центрите за социјална работа.

Така, Центарот за социјална работа може да донесе решение со кое на родителот кој подолго од три месеци не давал издржување за детето, односно ако родителот неоправдано повеќе од три пати не го почитувал решението на Центарот за социјални работи, ќе му го ограничи правото на одржување лични односи, сè додека не ги изврши обврските спрема детето.

Преземањето слични санкции за родителот кај кого не е доверено детето доколку два пати едно-подруго не го почитувал решението на Центарот за социјална работа, односно доколку во одредениот рок не го вратил детето, се добива впечаток дека недоразбирањата меѓу родителите Центарот ќе ги решава судејќи му на родителите за постапките со кои ги кршат правата на детето, станувајќи нивни соучесник. Преземањето мерки со кои ќе се обезбедува целта која сака да се постигне со решението, а истата да не биде на штета на детето, треба да биде основна цел во остварувањето на личните односи, а не решение кое ќе биде истовремено средство за казна на детето.

Донесувањето решение за ограничување на личните односи меѓу родителот и детето претставува неефикасно завршена советодавна работа за надминување на недоразбирањата помеѓу родителите на детето, која немала за цел соработка на брачните другари во развојот на детето.

Утврдувањето решение со кое се применува истата филозофија на одмазда, која ја водат родителите на кои им е доверено детето на чување и воспитување, се прекршува со недоразбирањата врз развојот на личноста на детето, кое според решенијата на постојниот Закон за семејство има право да живее со своите родители, односно да живее одвоено од своите родители кога е тоа од

непосреден интерес на детето или кога е тоа од заеднички интерес за детето и родителот, како и кога не живее со родителот, има право на лични односи со него.

Од измените и дополнувањата на овој закон се добива впечаток дека оние кои ги создаваат проблемите во остварувањето на личните односи на детето со родителот и креаторите на решенијата за надминување на истите, немаат чувство за потребите на децата да се дружат со своите родители затоа што ги сакаат, без разлика на нивните недоразбирања и малтретирањата кои ги доживуваат од оние кои ги сакаат. Одржувањето на личните односи на децата со своите родители, во услови кога не живеат со нив или кога живеат со своите родители е неопходност, а кога заради обврските на родителите изостануваат личните односи, се јавуваат проблеми во развојот на децата.

1.3. Забрана и елиминирање на најлоши видови искористување деца

Иако се ратификувани Конвенцијата за правата на детето⁹ на ООН и Конвенцијата 182 за чија цел е донесена Препоракта 190 на МОТ, за најлошите видови искористување деца во 2001 год. во семејно-правната регулатива не се преземени сите потребни и вообичаени мерки за имплементација на овие конвенции, односно не се вградени решенија како обврска на родителот за заштита на децата од повредување и занемарување, злоупотребување и малтретирање, вклучувајќи и сексуално малтретирање, економска експлоатација на детето додека е во негова грижа, како од членовите на семејството, така и од сите други кои можат да му наштетат во развојот на личноста на детето¹⁰.

1.4. Деца и семејно насилство

Семејното насилство е нова содржина која се уредува во законот и согласно дефиницијата за семејно насилство и утврдените решенијата за проблемите кои се соочува жртвата на семејно насилство, се добива впечаток дека проблемите кои се предмет на уредување се од привремен карактер во семејството.

Несоодветната дефинираност на поимот семејно насилство и главно утврдувањето на привремените мерки кои сам или на барање од член на семејството ќе ги преземе Центарот за социјална работа и мерките за заштита кога постапува во услови на семејно насилство, ја засновуваат констатацијата за несоодветната регулатива во законот.

Од осознавањето на проблемот за постоење семејно насилство¹¹ и бројот на членовите кои се жртва на тоа насилство, започнува сложен емотивен,

⁹ Протокол за вклучување деца во вооружени конфликти, потпишан на 17 јули 2001 год. и Протокол за продажба на деца, детска проституција и детска порнографија, ратификуван на 17 октомври 2003 год.

¹⁰ Извештај за јавувањата на деца на СОС телефонот за деца на ПДАС „Меѓаши“, Скопје

¹¹ Извор: Врз основа на сознанијата за семејно насилство на Здружението за еманципација, солидарност и еднаквост на жените на РМ - ЕСЕ

агресивен, економски и социјален проблем во чие решавање на дел од проблемите треба да се утврдат одредби кои се насочени на уредување на односите меѓу членовите во семејството кога се случува семејно насилство, меѓусебната одговорност на членовите и надлежните органи и установи кои треба да обезбедат помош, права и облици на заштита за рехабилитација и реинтеграција на членовите на семејството, во делот на одговорноста на државата во заштитата на семејството.

Преземањето привремени мерки, според сегашните решенија, го следи спроведувањето мерки за заштита на жртвите на насилство кои не претставуваат заокружен систем на заштита на лицето или лицата кои се жртви на семејно насилство. Користењето на мерките за заштита треба да претставува мотив жртвата на семејно насилство да се одлучи за преземање мерки да се заштити самата и останатите членови од насилникот. Времениот карактер на мерките и нивната некоординираност со други мерки, во воспоставувањето на нормалните функции за лицето или семејството жртва на семејно насилство, не обезбедуваат никаква сигурност за излез од проблемите во кои западнале или поддршка дека нема да се најдат во првобитната состојба од која биле заштитувани.

Кога детето или еден од родителите со деца е жртва на семејно насилство, спроведувањето мерки на заштита само во една област и еден вид установа, на мал простор во мала држава, како нашата, веројатноста за успешно спроведување на овие мерки треба да подразбира: вклучување на сите неопходни чинители во заштита на идентитетот, престојот или промена на местото на живеење; сместување во установа, семејство или станбен простор; обезбедување промена на работата или ново вработување кога жртвата е невработена, образование и оспособување, здравствена заштита (соодветен здравствен третман за рехабилитација на психосоцијалните и други здравствени проблеми), реинтеграција во општеството и друго.

Проблемите за заштитата на лицата, жртви на семејно насилство, треба да се решаваат со координирани мерки и активности утврдени во повеќе области, содржани во посебна програма, со цел ефектите да бидат во интерес на заштита на членовите на семејството, а особено за заштита на децата од семејно насилство.

1.5. Посвојување деца

Посвојувањето претставува значаен институт во семејно-правната регулатива за разрешувањето одредени проблеми во развојот на децата и надоградување на односите во семејството, исполнувајќи ги желбите и потребите на личностите кои се вклучени во овој процес, односно да се биде родител на дете и да се стекнат родители, дом и семејство за сигурен и безбеден развој на детето.

Спроведувањето на постапката за посвојување согласно одредбите од Законот бара почитување на гарантираната тајност на податоците за идентитетот на учесниците, што како обврска на надлежните органи често не се остварува и се предмет на информирање на јавноста, што не е во интерес на сите учесници во постапката, а особено во обезбедувањето на интересите на детето.

Тргувајќи од интересите за употребата на овој институт во обезбедувањето на интересите на детето и интересот на државата за посебна грижа за децата со

одредбите во Законот за семејство уредено е дека посвоител може да биде само државјанин на РМ, а по исклучок да може да се јави и лице посвоител кое е странски државјанин. Измените и дополнувањата на решенијата во посвојувањето ќе донесат промени со кои ќе се уреди сложена, долга и бирократизирана постапка на посвојување, во која досегашната надлежна установа и органот за донесување одлука за посвојување се заменува со тричлена комисија именувана од надлежниот министер во областа на семејството.

Во услови на исклучително низок наталитет и стареење на населението, неопходно е секој член на оваа земја да остане во неа, со можност за посвојување од странски државјани согласно Конвенцијата за правата на детето. Решението со кое посвоителот - странски државјанин треба да обезбеди најмалку еднакви или подобри услови за развој на детето, за што, по проверката на документите, согласност ќе даде Комисијата за засновање на посвојување, со напомена дека согласност ќе се даде само за детето кое не може да биде посвоено на територијата на РМ, е контроверзно од повеќе аспекти.

Прво, со ваквото решение ставени се во нерамноправна положба посвоителите - лица државјани на РМ, за кои е утврдена посебна постапка, важност на документите од една година, подобност на посвоителите, нивно континуирано следење, регистри на посвоеници и посвоители, период за адаптација на детето во семејството, по кој може и да им се одземе детето и друго во однос на условите кои треба да ги обезбедат само како докази посвоителите - странски државјани заради засновање на посвојување.

Второ, согласно уставните одредби дека државата им обезбедува посебна заштита на децата без родители и децата без родителска грижа и Конвенцијата за правата на детето, според која се признава дека меѓудржавното усвојување може да се смета како алтернативна можност за грижа за детето, ако детето не може да се смести во друго семејство или да биде усвоено или ако за него не може да се води грижа на погоден начин во земјата на неговото потекло, со решението за давање согласност само заради тоа што не може да биде посвоено детето на територијата на РМ, утврдено е противуставно решение со кое се отуѓува граѓанинот од РМ, согласно закон.

Трето, согласно одредбите на Законот за семејството, за посвојувањето одлучува Комисија за засновање на посвојувањето при Министерството за труд и социјална политика, составена од пет члена именувани од министерот за труд и социјална политика, односно тело формирано од страна на министерот на ресорниот орган на државна власт, наместо да одлучува установа или органот на државната власт (Министерството за труд и социјална политика).

Четврто, утврдувањето решенија во овој закон, во услови кога не е потребна согласност за посвојување, ниту од родител на дете сместено во институција или во друго семејство, кој не пројавил интерес за детето повеќе од шест месеци од рокот во кој бил должен да го земе детето, повредено е уставното право на слободите и правата на човекот и правото на заштита на родителот и правото на детето да живее со својот родителот, односно обезбедувањето на најдобрите интереси на детето.

И покрај тоа што постапката за посвојување може да се остварува согласно законот за општа управна постапка, утврдена е долга и сложена постапка за

посвојување, со која е бирократизиран дел од семејното законодавство, чии постапки не се е во интерес на остварување на најдобрите интереси на детето. Сместувањето на детето без родители секогаш треба да има за цел сместување во семејство, наместо во установа, со престој во истата само во одредени случаи, како привремено алтернативно место кое не придонесува за соодветен развој на детето во зрела личност. Оттаму, сместување во семејство како облик на заштита согласно законот и развој на облиците за нецелосно и целосно посвојување и нивно доградување со решенија во законот, согласно проблемите во спроведувањето на истите, треба да претставуваат основа за решавање на заштитата на децата без родители и без родителска грижа.

Во прилог на тврдењето дека се бирократизира постапката за посвојување се и одредбите во овој закон согласно кои не се прави разлика за возраста на детето кое се адаптира во семејството и неговата психичка состојба по излегувањето од семејната средина во која било сместено, односно да биде третирано како објект наместо субјект со сопствен идентитет, а има уставно право на посебна заштита. Оттаму, во интерес на посвоеникот, а секогаш кога треба да се посвои дете постаро од три години, целисходно е пред да се донесе одлука за посвојување, малолетното дете како иден посвоеник да се сместува на престој во семејството на посвоителите определено време, кое не може да биде подолго од една година, но не и децата идни посвоеници помали од три години.

Употребата на поимот „семејство“, во содржината на законот, во случаите на сместување во семејство, друго семејство, т.е. посвојување во семејство, заменет е со нов поим „згрижувачко семејство“, со што се омаловажува улогата и важноста на семејството, во развојот и егзистенцијата на човекот, како личност.

Креаторот на овој нов поим ја испуштил од вид основната одредба на овој закон дека со раѓањето на детето се создава семејство. А семејството ја содржи во себе не само заштитната функција како што е утврдено во законот, туку пред сè емоционалната сигурност, хуманоста, солидарноста, социјализацијата на личноста, психосоцијалниот развој, способноста за соочување со проблемите во животот или развој во средина која го поддржува, сака и се грижи само за него.

2. Заштита на децата

Заштитата на децата уредена е и со посебен закон, како организирана дејност заснована на правата на децата, како и на правата и обврските на родителите и на државата за планирање на семејството, обезбедување услови и животен стандард што одговара на физичкиот, менталниот, емоционалниот, моралниот и социјалниот развој на децата и обврските на државата во создавањето услови за водење хумана популациска политика, давање соодветна материјална помош на родителите според можностите на државата за издржување, подигнување, грижа и заштита на децата и организирање и обезбедување развој на установи и служби за заштита на децата.

Усогласувањето на законската регулативе, со новите уставни одредби, воопшто не ја измени концепциската поставеност на новиот Закон за заштита на децата¹² донесен кон крајот на 2000 год., според кој оваа заштита се остварува преку обезбедување определени права и облици за заштита на децата.

2.1. Права за заштита на децата

Права¹³ за заштита на децата согласно овој закон се:

- ◆ детски додаток;
- ◆ посебен додаток;
- ◆ помош за опрема на новороденче; и
- ◆ партиципација.

Детскиот додаток¹⁴ се обезбедува како право на детето за покривање дел од трошоците во подигањето и развојот на детето, како паричен надоместок за:

- дете до 15 години живот во висина од 4,60% од просечната плата исплатена по работник во Република Македонија во првата половина од претходната година; и
- дете од 15 до 18 години во висина од 7,30% од просечната плата исплатена по работник во Република Македонија во првата половина од претходната година.

¹² Закон за заштита на децата („Службен весник на РМ”, бр.98/00., 17/03 и 65 /04)

¹³ Средствата за правата за заштита на децата се обезбедуваат од буџетот на РМ. Поголем обем на права од обезбедените со републичкиот буџет може да обезбеди општината, Градот Скопје и општините во градот Скопје, доколку обезбедат средства од сопствени извори. Начинот и критериумите за остварување на поголемиот обем на правата за заштита на децата со акт ги утврдува советот на општината, советот на Град Скопје и советите на општините во град Скопје.

¹⁴ Правото на детски додаток во 1992 год. го оствариле 172.073 деца, а во 2003 година 52.633 деца. Извор: Државен завод за статистика, Статистичко истражување на корисниците на додатоци за 2001, 2002, и 2003 год. и Статистички преглед бр.249, Општествена и социјална заштита на децата, младите и возрасните лица во РМ во период 1990-1993.

Посебниот додаток¹⁵ се обезбедува како право на дете со специфични потреби кое има физички или психички пречки во развојот до 26 години, како паричен надоместок во висина од 27% од од просечната плата исплатена по работник во Република Македонија во првата половина од претходната година.

Помош за опрема на новороденче се обезбедува како еднократна помош за првороденото дете во висина од 25% од просечната плата исплатена по работник во Република Македонија во првата половина од претходната година.

Во зависност од материјалната состојба на семејството, се обезбедува партиципација во трошоците за згрижување и воспитување и одмор и рекреација на деца во јавна установа за деца.

Измените и дополнувањата на овој закон не ги следеа проблемите и потешкотиите во развојот на децата условени со транзициските промени во општеството и семејството, така што истите не претставуваат квалитетно подобрување на заштитата на деца. Со измените на решенијата во овој закон, не е направен обид да се понудат решенија кои се во функција на развојот за детето, туку како да се поедностави постапката за доделување на и онака девалвираните права за заштита на децата.

Правото на додаток на деца со заострувањето на критериумите за остварување на ова право се намалува од година во година, така што во 2001 год. тоа го оствариле 60,1 илјади деца, во 2002 год. намалено е на 54,5 илјади деца, за во 2003 год. да биде сведено на право кое го користат околу 52,6 илјади деца или околу 10% од вкупниот број деца во државава. Актуелноста на контингентот граѓани кои примаат социјална помош со која се обезбедува и егзистенцијата на деца во семејствата корисници на ова право, изненадува негритата за децата од овие семејства да бидат опфатени со вакво право во функционален облик од истите причини заради кое е утврдено ова право.

Правото на посебен додаток за децата со специфични потреби во 2003 година го оствариле 3,6 илјади лица и бележи раст во споредба со 2001 год. (3.148) и 2002 год. (3.224), со проширувањето на корисниците на ова право.

Со измените и дополнувањата на овој закон правото на помош на новороденче кое се обезбедува само за првороденото дете, во вид на опрема, заменето е со право на паричен надоместок. Со оглед дека наталитетот од година во година сè повеќе се намалува, а со тоа и правото за првородено дете, односно во 2001 год. го оствариле 9.724, во 2002 год. 9.731 корисник и во 2003 год. 8.294 корисници-семејства, неопходно е да се преиспита можноста за проширување на ова право за одредени категории граѓани, со цел за поддршка на семејствата во подигање на децата во првите месеци од животот и намалување на смртноста на доенчињата.

Правото на помош на опрема за новороденче¹⁶, дефинирано како право во вид на опрема според досегашните прописи, претпоставува пакет со опрема за

¹⁵ Правото на посебен додаток го оствариле: во 1992 год. 1.607 деца, а во 2003 год. 3.602 деца. Извор: Државен завод за статистика, Статистичко истражување на корисниците на додатоци за 2001, 2002, и 2003 год., Статистички преглед 249, Општествена и социјална заштита на децата, млади и возрасни лица во РМ во период од 1990 до 1993 г.

¹⁶ Правото на помош на опрема за новороденче во 1992 год. го оствариле 11.949 деца, а во 2003 год. го оствариле 8.294 корисници на ова право. Извор: Државен завод за статистика, Статистичко

првите месеци од животот на детето и воспитни пораки за одгледување, нега, исхрана и друго на детето, пред сè во интерес на обезбедување на најдобрите интереси на детето, родителите и семејството.

Ако искуствата од практичната примена во спроведувањето на законот, за семејствата укажуваат на реалните потреби за обезбедување на опремата за новороденче, да се обезбедува и како право на парична помош за опремување на новороденчето, целисходно би било да се дополни постојното решение со можност за користење и на вакво право, кое родителите би го остверувале по сопствен избор.

Тргувајќи од сознанието дека децата во државата егзистираат во различни економски и социјални услови, неопходно е во одредени случаи преземање заштитни мерки за обезбедување на најдобрите интереси во развојот на децата. За оваа цел, целисходно е изградувањето решение за дополнување на одредбите во постапката за остварување право на детска заштита, со кое Центарот за социјална работа, кога одлучува по барање за право за заштита на дете, ќе донесе решение правото од заштита на деца да го користи лично детето, обезбедено во функционален облик. Ваквото право би овозможило остварување на најдобрите интереси, особено за: децата чии родители остваруваат право на социјална помош, децата на улица, децата жртви на семејно насилство, злоупотребените деца, децата од најлошите видови на искористување и други услови, кога правото кое се одобрува за развој на детето не може да го користи тоа.

2.2. Облици за заштита на децата

Облици за организирана заштита на децата за згрижување и воспитување на децата, за едукација и социјализација на децата од најмала возраст и за помош, пред сè на вработеното семејство, согласно овој закон, се:

- ◆ згрижување и воспитување деца од предучилишна возраст;
- ◆ одмор и рекреација на деца; и
- ◆ други облици на заштита.

Згрижувањето и воспитувањето и одморот и рекреацијата на децата се организира и обезбедува во јавни и приватни установи за деца.

Згрижувањето и воспитувањето на деца се остварува во 2003 година во 52 организации кои згрижуваат околу 21.805 деца на возраст до 7 години и во забавишни групи во основни училишта 14.801 деца од 4 до 7 години или вкупно 36.605 деца. За остварување на одмор и рекреација на децата до 15 години возраст има 20 одморалишта, со капацитет од околу 6 илјади легла во смена, од кои 5 одморалишта имаат својство на правно лице, а останатите се од сезонски карактер.

истражување на корисниците на додатоци за 2001, 2002, 2003 год., Општествена и социјална заштита на децата, младите и возрасните лица во РМ за период од 1990 до 1993 год.

2.2.1. Згрижување и воспитување деца од предучилишна возраст

Згрижувањето и воспитувањето на децата од предучилишна возраст¹⁷ долги години наназад се остварува во истиот обем, без да се преземат активности за зголемување на опфатноста на децата со овој облик на заштита. Развој на потенцијалните способности на децата, обезбедување сигурен систем на заштита во установа со програмски активности за престој согласно потребите на родителите, засновани врз стандарди и нормативи кои ќе ги обезбедуваат интересите на детето, родителите и државата, треба да претставува интерес за заштита, наместо состојбите со препуштеноста на децата на улица и несигурноста која ја следи играта без постојана контрола, во општество кое станува ризично во обезбедувањето на најдобрите интереси на детето.

Последните измени на овој закон не содржат решенија кои ќе значат ваков пристап во развојот на згрижувањето на малите деца, што, меѓу другото, би ги опфатило и децата на улица со одредени облици на заштита, како можност за навремено издвојување од неправилниот развој на нивните животни и развојни услови. За оваа цел, неопходно е издвојување средства за згрижување на децата на корисниците на социјална помош и оние кои согласно возраста не треба да се на улица и тие да добијат соодветна заштита и во вистинско време.

Спроведувањето на децентрализацијата во областа на заштитата на децата има за цел пренесување на основачките права за детските градинки и одморалишта на општините, со спроведување понатамошна рационализација на системот за заштита на децата, со создавање основа за приватизација на дел од објектите за деца.

Пренесените надлежности на локалната самоуправа тешко можат да се карактеризираат како децентрализација, споредувајќи ги пренесените и задржаните надлежности во областа на заштита на децата. Покрај стручниот и финансискиот надзор кои се во надлежност на министерството надлежно за заштитата на децата, утврдена е во управниот одбор на јавната установа да биде именуван еден член од ова министерство, како и обврска за јавната установа да му поднесува извештај за работата на установата, извештај за реализација на годишната програма, извештај за материјално-финансиско работење, извештај за реализација на програмите и друго .

¹⁷ Згрижување и воспитување деца во установи

Облик на згрижување деца	Деца од предучилишна возраст	
	1992 г.	2003 г.
Се	36.306	36.605
Јасли	3.212	2.775
Градинка	14.019	15.294
Забавиште во дет. уст.	5.353	3.735
Забавиште во осн. учил.	13.722	14.801

Извор: Државен завод за статистика, Статистички годишник на РМ-2003 год., Статистички преглед: Население и социјални статистики, 464, 2.4.4.04. установи за згрижување и воспитување деца-детски градинки и забавишта при основни училишта во РМ за 2003 год.

2.2.2. Згрижување и воспитување деца од физички и правни лица

Во Законот за заштита на децата изградени се и решенија за вршење одредени работи од дејноста згрижување и воспитување деца од други правни и физички лица, без да биде дефиниран поимот „одредени работи“, потребното занимање за вработените во јавните установи, програмските содржини кои ќе ги спроведуваат, стандардите и нормативите за вршење на дејноста од правните и физичките лица, контролата врз нивната стручна работа, остварувањето на етичките норми и правила во работата, начинот на формирање на цената на услугата, статусот на работник или работодавач, правата и обврските од работен однос, обврските кон државата и друго.

Чувствителноста на работата која е предмет на регулирање во Законот, од гледна точка на заштита на децата и можноста за злоупотреба, односно нестручна работа и недостаток на контрола за вршење на работите, упатува на заклучокот за комерцијален пристап во заштитата на децата во услови кога не се оценети потребите на родителите за ваков вид заштита на деца, а решенијата во Законот не се засновани на сопствените искуства од реализацијата на ваков вид работа.

Работата во заштитата на децата која ќе ја вршат лица како професионална дејност треба да биде поврзана и координирана со тимовите на установите за деца, поврзани во единствен систем на услуги на семејството, од аспект на понуда на квалитетни облици за заштита на децата, со цел задоволување на потребите на граѓаните за згрижување на децата и соодветни законски решенија за обезбедување стручно и безбедно згрижување на децата. Ваквиот пристап во уредувањето на законската регулатива дава можност за стручност, сигурност, организираност и ефикасност во спроведувањето на заштитата на децата.

Со пренесувањето на надлежностите за давање дозвола за вршење на овие работи и изборот на кадри од страна на општината, би се постигнало компетентно одлучување за потребите и можностите за функционирањето на вакви облици на заштита, наместо овие работи да остануваат во надлежност на министерството без да бидат каде било програмирани како потреби за вршење на овие работи.

Во прилог на ваковиот заклучок упатуваат решенијата за едноставноста во добивање дозвола и решенијата за престанок на дозволата на физичкото лице за самостојно вршење одредени работи од згрижување и воспитување деца како професионална дејност по сила на Законот, и тоа: кога лицето почине и ако лицето ја загуби општата здравствена состојба или посебната здравствена состојба за вршење на дејноста - утврдено е како услов за престанок на дозволата за работа, што е последица на биолошкиот фактор. Губењето на дозволата од здравствени причини треба да биде попрецизно одредено, бидејќи привременото губење на здравјето, без последици по здравјето на корисниците на услугите, треба да значи само привремен престанок на вршење на дејноста за, по опоравувањето, да се продолжи со истата.

2.2.3. Одмор и рекреација на деца

Одморот и рекреацијата на децата осмислен е како потреба во развојот на децата за унапредување на здравјето, формирање психички и физички здрави личности, развој на интелектуалните и други способности, создавање позитивен однос за чување и унапредување на природата и човековата средина, задоволување на потребите од игра и разонода за деца, настава во природа и друго. Одморалиштата за деца изградени се пред 1991 год. според стандардите и нормативите за овој вид организации за деца до 15 години, со тоа што за возрастите од 15 години до 27 години, односно деца и младинци, се вклучени во други форми на организиран одмор и рекреација (младински, студентски, феријални, планинарски и извиднички организации).

Промената на односот во остварувањето на одморот и рекреацијата на семејството од колективен во индивидуален одмор, материјалните проблеми во семејството, исклучувањето на партиципацијата во реализацијата на одморот и рекреацијата за деца, нерешените статусни прашања на организациите за одмор и рекреација со сезонски карактер, недостатокот на средства за осовременување и развој на овој облик на заштита на децата (и покрај потребите од програмски активности за заштита на здравјето на децата од подрачја изложени на загадување на воздухот, водата и почвата, како и потребата за вклучување на децата од одредени категории), ќе придонесат за нивно запоставување и неискористеност во текот на годината.

Сознанијата од практичната примена на постојните решенија во периодот на транзиција се повод за измени и дополнувања на овој закон со кој се утврдени решенија за установите за одмор и рекреација на деца, доколку не ги остваруваат програмите за одмор и рекреација да работат како одморалишта од отворен тип кои ќе даваат и други услуги од областа на угостителско-туристичката дејност, маркетингот, како и други услуги, со исклучок на услугите кои не може да ги даваат (игри на среќа, коцкарница, казино). Не е јасно само кои ќе бидат тие „други услуги“ и како ќе се разграничи сето тоа функционирање на една установа, како јавна установа со право да работи како трговско друштво.

Ваквите решенија во Законот за детска заштита повеќе од очигледно укажуваат дека нема потреба од други објекти во оваа област кои би биле искористени креативно за заштита на децата од училишна возраст. Очигледно дека предлагачот на овие решенија немал сознание за специфичните потреби на децата, за да изгради решенија кои би претставувале рационално користење на постојните објекти за намените за кои децата имаат потреба, затоа што продолжил и понатаму, па предложил во детските одморалишта да се изврши сопственичка трансформација (приватизација), утврдувајќи постапка за спроведување на истата.

Во споменатиот закон не е предвидена можност одморалиштата за деца да се даваат под концесија или да се изнајмуваат на правни лица или невладини организации со обврска да даваат услуги од областа на заштитата на децата, со или без учество на јавни финансиски средства, при тоа почитувајќи ги специфичните потреби за заштита на децата во РМ, кои од ден на ден се сè побројни.

Согласно одредбите на Законот за заштита на децата, изградени се решенија за установи за згрижување мали деца и установи за одмор и рекреација на деца до 15 години, додека установи за заштита на деца од другите возрасти до полнолетство и млади, не се утврдени и не постојат, односно, се добива впечаток дека не постои потреба за други објекти од друг карактер кои би биле во функција за заштита на децата од сите возрасти.

Рационализацијата на системот за детска заштита влијае од година во година за префрлањето на товарот за репродукција на населението и развој на детето, само врз родителите и семејството, што веќе се чувствува во негативните ефекти од обновувањето на населението.

Во ова време на промени, во најголем број случаи децата се препуштени на самите себе, така што треба да се очекува дека негрижата за развојот на децата ќе ја платиме сите ние, државата и родителите рамноправно, заради што треба да се преземат долгорочни организирани мерки за поддршка на родителите во подигањето на децата, со цел за обезбедување безбедно детство и развој на младата популација.

3. Социјална заштита на децата

Уставните одредби дека државата се грижи за социјалната заштита и социјалната сигурност на граѓаните согласно со начелото на социјална праведност претставуваат основа за изградување одредби во Законот за социјална заштита¹⁸ кои треба да го обезбедуваат социјалниот сегмент на мерки условен со економскиот развој во земјата.

Социјалната заштита претставува организирана дејност од страна на државата за спречување и надминување на основните социјални ризици на кои е изложен граѓанинот, семејството и групи на население во текот на животот. Ризиците кои ги опфаќа овој закон се однесуваат на: ризици по здравјето (болест, повреда и инвалидност), стареење (старост и преживување), мајчинство и семејство, невработеност и професионална неадаптираност, како и неадаптираност кон социјалната средина.

Социјалната заштита, за спречување и надминување на социјалните ризиците кои се поврзани со остварувањето на правата на детето (лично или преку семејството) во оваа област се содржани во следните услуги и мерки:

- ◆ социјална превенција;
- ◆ вонинституционална заштита (помош на поединец, семејство, домашна нега и помош на поединец и семејство, дневно згрижување како помош на поединец и семејство и сместување во друго семејство);
- ◆ институционална заштита¹⁹ (оспособување за работно-производна активност и сместување во установа); и
- ◆ право на социјална помош (постојана парична помош за лица неспособни за работа и социјално необезбедени лица, социјална парична помош за лица способни за работа и социјално необезбедени лица, паричен надоместок за помош и нега, здравствена заштита, надоместок на плата за скратено работно време поради нега на хендикепирано дете, еднократна парична помош или помош во натура и домување).

Правата и облиците, содржани во новиот систем на социјална заштита кој резултира од уставните одредби со карактеристика на социјална држава и

¹⁸ Закон за социјална заштита („Службен весник на РМ”, бр. 50/97., 16/00., 17/03., и 65/04.)

¹⁹ Организации за социјална заштита за деца и младина

Организација	Корисници деца	
	1992	2003
1. Организ.- домови за сместување деца	332	194
- домови за доенчиња	176	92
- детски домови	156	102
2. Организ. за згрижув. деца и млади попречени во психичкиот развој	256	514
3. Организ. за згрижување деца и млади попречени во физичкиот развој	66	61
4. Организации за воспитно запуштени деца и млади	87	94

Извор: Државен завод за статистика, Статистички годишник на РМ за 1993 год. , Статистички преглед: Население и социјални статистики, Социјална заштита, 2003 - 2004, 2.4.4.13, 479.

пазарен карактер на стопанството, во основа не се разликуваат од претходниот систем на социјална заштита по обемот и начинот на социјалната заштита, ниту пак по опфатноста на категориите на граѓани, висината на правата, стандардот на услугите и учесниците кои ја спроведуваат социјалната заштита.

Изградените решенија за вклучување на приватниот сектор претставува првиот чекор во проширување на учесниците во остварувањето на социјалната заштита, но не и со концепција од која би произлегувале јасни определби за развојот на систем на социјалната заштита, во услови кога се зголемуваат проблемите со кои се соочуваат поединци и групи граѓани условени со реформите кои се спроведуваат во државата.

Децентрализацијата претставува повод за изменување и дополнување на Законот за социјална заштита со цел за пренесување на дел од надлежностите на локалната самоуправа, во чии рамки се извршени измени и дополнувања на одредбите од овој закон и како потреба од согледувањата кои резултираат во практичната примена на овој закон.

Иако основниот мотив за измена и дополнување на Законот за социјална заштита е главно децентрализацијата на надлежностите на локалната самоуправа, малку од нив се однесуваат на овој дел, а многу повеќе на вградувањето решенија за кои дополнително ќе треба да се оценуваат ефектите. Новите решенија вградени во Законот за социјална заштита се однесуваат на следниве работи:

- општината, Градот Скопје и општините во градот Скопје го организираат и обезбедуваат спроведувањето на социјалната заштита, со сопствени развојни програми за специфичните потреби во областа на социјалната заштита;
- право на дневно згрижување за: децата на улица; лицата кои употребуваат, односно злоупотребуваат дрога и други психотропски супстанции; лицата кои злоупотребуваат алкохол или се лекуваат од зависност од алкохол; прифаќање и згрижување бездомници; прифаќање и згрижување жртви на семејно насилство;
- основање фондација од страна на Центарот за социјална работа со средства од имот стекнат врз основа на договор за доживотно издржување и по друга основа;
- установи кои можат да се организираат како јавни или приватни, и тоа: дневен центар за за улични деца - деца на улица, дневен центар за лица кои употребуваат, односно злоупотребуваат дрога и други психотропски супстанции, дневен центар за лица кои злоупотребуваат алкохол или се лекуваат од зависност од алкохол, центар за бездомници и центар за лица - жртви на семејно насилство;
- вршење работи од областа на социјалната заштита од други правни и физички лица (здруженијата на граѓани и физичко лице кое самостојно врши работи од социјалната заштита како професионална дејност);
- со средствата од буџетот на РМ и буџетите на општината се финансира социјалната заштита;
- надзор над спроведувањето на овој закон и надзор над работата на органите на општината врши Министерството за труд и социјална политика;

- јавните установи за стари лица продолжуваат со работа како јавни установи за социјална заштита основани од општината и од Град Скопје, за што им се пренесуваат основачките права;
- измена на постојните термини во законот, на пример: „друго семејство“ со „згрижувачко семејство“ и други.

Измените и дополнувањата на Законот за социјална заштита се извршени без претходна оценка на резултатите кои се очекуваат од истите, односно не претставуваат планирани активности со одредена цел и нема значајно да придонесат за збогатување на системот на социјална заштита со права и облици кои би биле во функција на надминување на потешкотиите и проблемите со кои се соочуваат поединци и групи граѓани.

Станува небитна работа измената и дополнувањето на одредени законски прописи, меѓу кои и овој закон, да произлегуваат од претходно донесена национална програма за социјалната политика на Република Македонија, во која согласно развојните можности на стопанството би се утврдиле целите, мерките и други инструменти во областа на социјалната политика, со цел поединци и групи да ги задоволат своите лични и заеднички интереси како рамноправни граѓани на општеството и државата.

3.1. Програми за остварување на социјалната заштита

Социјалната заштита во Републиката се уредува и со:

1. Програмата за остварување на социјалната заштита, која ја донесува Владата на РМ, во која се утврдени подрачјата на социјалната заштита, специфичните потреби на населението и
2. посебни развојни програми за специфичните потреби на граѓаните од областа на социјалната заштита и начинот на остварувањето на социјалната заштита, кои ги донесуваат општините, Градот Скопје и општините на градот Скопје.

Во Законот за социјална заштита не постои одредба, која упатува на координираност и усогласеност на содржините на овие два вида на програми во спроведување на социјална заштита како единствен систем, што не може да се утврди и од начинот на кој ќе се финансираат овие програми.

3.2. Дневно згрижување

Проширувањето на правата со нови облици на дневен престој утврдуваат содржини на права без да биде дефинирана целта која се очекува од обезбедувањето на истите, односно содржината на правото да не ја остварува целта којашто треба да се постигне, што упатува на заклучокот дека се извршени измени без да се изгради концепциска поставеност за функционирање на новите права и облици, проширување со нови извршители на задачите во социјалната заштита, финансирање и вршење надзор, што сè заедно треба да претставува единствен систем за социјална заштита.

Правото на дневно згрижување стари лица, за лица со умерени и тешки пречки во психичкиот развој и на инвалидно лице кое не може само да се грижи за себе,

како и за деца инвалиди, заради вклучување во секојдневниот живот, се проширува со право на дневно згрижување за децата на улица, зависниците од дрога, зависниците од алкохол, бездомниците и жртвите на насилство, што како начин на кој се уредува оваа материја го оптоварува текстот на законот и ги ограничува активностите кои ќе ги преземаат извршителите во дневните центри.

Секој може да се најде во услови на социјален ризик, со можност и сам да одлучува за изборот на кој ќе ги решава своите проблеми. Во сегашната регулатива во социјалната заштита нема таква законска определба.

Оттаму, изборот на начинот на кој треба да се остварува социјалната заштита треба да биде одраз на стручните и професионални знаења на креаторите во уредувањето на материјата и извршителите на социјално заштитните работи воопшто. Во таков случај, правото на дневно згрижување треба да биде засновано на утврдени стандарди и нормативи според кои ќе се остварува, што би им дало можност на извршителите да понудат повеќе од минимумот кој претставува задолжителен дел за ист надомест, односно содржини по сопствен избор на корисникот на овие права.

3.2.1 Деца на улица

Тргувајќи од интересот за заштита на децата на улица, утврдено е право за дневно згрижување на децата на улица, кое од аспект на решавање на проблемите на овие деца е нецелисходно.

Сознанија за проблемите на овие деца согледани во проектот „Деца на улица/улични деца“ на ЈУ Заводот за социјални дејности, реализиран 2000 год., укажуваат дека 64% од анкетираниите се на возраст од 7 до 14 години, од кои 1/3 не се вклучени во образовниот систем, 20 % од сите деца на улица се испратени од своите родители, а 88,5% од децата на улица манифестираат социјално неприфатливо однесување.

Децата на улица се главно заради негрижа на родителите, а дел упатени и од нив да заработуваат за егзистенцијалниот минимум. Нејасно е како ќе се остварува користењето на дневно згрижување на овие деца, ако во дневниот престој децата не добиваат храна, облека, основни хигиенски услови и друго, за што постојат вистински потреби кај децата и кој ќе заработува на улицата за членовите кои се дома, додека тие се во дневен престој. Ова изгледа особено нелогично ако се има сознанието дека дневните центри ќе се основаат како јавни и приватни установи.

Излезот од постојната состојба за децата на улица треба се побара во дефинирање на основниот интерес на државата за преземање мерки согласно постојната регулатива, односно доградување на истата со кои би се поставил основниот интерес за враќање на децата во училиштето и семејството, и за таа цел остварување соработка во спроведувањето организирани мерки од сите надлежни органи, организации, установи и субјекти за постигнување позитивни резултати.

3.2.2. Деца кои употребуваат дрога и алкохол

Постојаното поместување надолу на границата на возраста на лицата кои употребуваат дрога и алкохол е повод за посебниот интерес за заштита на децата со воведување социјални мерки за заштита кои треба да придонесуваат за излекување, рехабилитација и реинтеграција во општеството од зависноста.

Во сегашните услови на заштита на овој вид корисници нема релевантни податоци за бројот на овие лица и оттаму нејасно е како ќе го користат овој вид заштита кога за постоењето проблеми со функционирање на личноста и здравјето на лицето се осознава во подоцнежната фаза, кога се соочуваат со проблемот на зависност. Создавањето на стручни тимови од соодветни професии во остварувањето на превентивни активности за заштита на децата од употреба на дрога, во соработка со соодветните кадри од образованието, здравствената заштита и надлежниот орган на управа и со вклучување на невладиниот сектор, би претставувале еден сегмент од начинот на организираното дејствување за елиминирање на употребата на дрога и алкохол, навремено отргнување и заштита на децата од употребата и злоупотреба на дрога и алкохол.

Наспроти лицата кои употребуваат дрога и алкохол, лицата кои се зависници и се лекуваат или се лекувале од зависност, недостасуваат облици за социјална заштита и за истите треба да се понудат центри и клубови кои ќе имаат содржини соодветни на потребите на овој вид корисници.

3.2.3. Деца бездомници

Проблемите со децата на улица ја регрутираа и категоријата деца бездомници чии проблеми во овој случај со дневно згрижување несоодветно се решаваат, особено ако содржината на дневното згрижување нема ноќевање согласно статусот на корисникот, а пред сè мерки кои ќе значат враќање во семејството и училиштето и други мерки за заштита на најдобрите интереси на детето.

Законските решенија во утврдувањето на мерките треба да прават разлика помеѓу бездомник дете и бездомник возрасно лице, од аспект на заштита на оние кои се иднината на оваа држава и кон оние за кои одамна се пропуштени мерките за дејствување во насока на извлекување на прав пат.

Основиот предуслов за решавањето на проблемите на децата бездомници треба да претставува користењето права од страна на детето, како лично право за обезбедување животен стандард кој одговара на неговиот физички, душевен и социјален развој (член 27 точка 1 од Конвенцијата за правата на детето), со финансиска поддршка од државата. Со права во областа на заштитата на децата, и тоа пред сè во функционален облик (за исхрана), помош во натура (облека, постелнина, хигиена) за заштита на децата од училишна возраст и за најмалите категории на деца со обезбедување дневен престој во установа за згрижување и воспитување деца, со спроведување посебни програмски активности засновани на постојните законски решенија за преземање директни дејства за елиминирање на појавата деца бездомници и обезбедување соодветен развој на личноста на детето.

3.2.4. Деца жртви на семејно насилство

Фрустрираноста од спроведувањето на реформите во овој период поттикна агресивност на родителите и други од семејството кон децата, со што се присутни појави на физичко и ментално насилство, злоупотребување, малтретирање и друго, односно децата стануваат жртви на семејното насилство.

Затвореноста на кругот во кој се случува семејното насилство е во тесна зависност со биолошката и емотивна поврзаност на децата со членовите во семејството каде што се остварува процесот на агресивност и настојувањето на детето да го заштити агресорот или личноста која го трпи насилството заедно со него или самото себе. Прилагодувањето кон новонастанатите услови во општеството, воопшто, создава однесување на граѓаните кои одредени специфични појави, меѓу кои и семејното насилство им го препуштат на решавање на надлежните институции, така што во откривањето на овие појави со деца има случаи на задоцнети реакции.

Дневно и привремено згрижување како мерка во социјалната заштита, да се решаваат специфичните потреби од семејното насилство на деца, во ништо не се разликува од сегашните состојби во кои невладиниот сектор се обидува да им помогне на жртвите на семејното насилство. Остварувањето на уставните одредби за заштита на децата, Конвенцијата за правата на детето и Конвенцијата 182, бараат решавање на проблемите на овој план во поширок контекст.

Оттаму интересот да се решаваат проблемите со воспоставување право за дневно згрижување со утврдените содржини во дневните центри не може да обезбеди позитивни ефекти во решавањето на овие проблеми.

Трауматизираноста на децата, емоционалната и физичка повреденост, фобичноста, социјалната исклученост и други проблеми на децата кои се последица од семејното насилство треба да бидат предмет на национална програма со мерки и активности во сите области со цел за организирано остварување систем на заштита на децата, кои се потенцијалот на оваа земја и нејзината иднина.

3.3. Здруженијата на граѓани во социјалната заштита

Зголемувањето на опфатноста на корисниците и збогатувањето на понудата на услуги од социјална заштита претставува основа за вградување решенија за вклучување на невладиниот сектор како трет столб во вршењето на работите од социјалната заштита. Со законските решенија за вклучување на невладиниот сектор не е почитуван фактот дека здруженијата на граѓани се непрофитни организации и со условите според кои можат да вршат работи во социјалната заштита се ставени во понеповолна положба од правните и физички лица основачи на приватни установи и физички лица кои самостојно вршат работи во социјалната заштита за добивка.

Здруженијата на граѓани може да вршат јавни овластувања²⁰ во одредени области согласно со законот, заради што во Законот за социјална заштита можело да се утврдат само областите во кои не може да се вршат јавни овластувања, односно можат да се вршат социјално-заштитни работи врз основа на кофинансирање на програмски активности.

Со доставување документи чија веродостојност не е значајна во времето на упис во регистарот, туку во времето на конкурирањето на јавниот конкурс за извршување работи во социјалната заштита, утврдена е долга и сложена постапка за упис во регистарот на Министерството за труд и социјална политика. Ваквиот однос во постапката за упис во регистарот и начинот на донесување на одлуката за учество во вршењето социјално-заштитни работи, одредена со начинот на регулирање на постапката за донесување одлука за доделување на работите, средствата, надзорот и друго, го демотивира интересот за учество на конкурсот за вршење работи во социјалната заштита..

Дефинирањето на износот на средствата во законот, како одредено учество на државата, прецизирано во конкурсните услови, кои како специфични потреби на граѓаните се објавуваат во јавен конкурс, со кои треба да се финансира вршењето програмски активности согласно исполнувањето услови, мерила, критериуми и програма за активностите, ќе го детерминираат интересот на здруженијата на граѓани, во преземањето на социјално-заштитните работи.

Вршењето јавно овластување за работи од социјалната работа согласно со законот е обврска која бара спроведување стручна, професионална и одговорна работа, која не може да се остварува со волонтерска работа, туку онака како што налагаат стандардите и нормативите во областа на социјалната заштита.

Решенијата за надзорот на Министерството над остварувањето на стручната работа во делот на јавното овластување е обврска којашто треба да биде содржина на Законот за социјална заштита, а не да биде контрола над здружението во реализацијата на одредената работа. Работите во областа на социјалната заштита утврдени како јавно овластување коишто ги врши здружението не даваат можност за ненаменско трошење, особено ако се има предвид дека министерот со акт го пропишува начинот и постапката за доделување на средствата на здружението за вршење работи во социјалната заштита.

3.4. Вршење самостојна и професионална дејност од физички лица

Уредувањето на работата на физичко лице кое самостојно врши работи во социјалната заштита како професионална дејност има за цел обезбедување плуралност на извршителите во социјалната заштита.

За вршењето домашна помош и нега и советодавни работи во социјалната заштита, физичкото лице склучува договор со Центарот за социјална работа (без да биде објавен јавен конкурс) со кој поблиску се уредуваат начинот, видот и обемот на услугите, кои им се обезбедуваат на корисниците упатени од

²⁰ Согласно член 12 од Законот за здруженија на граѓани и фондации, здруженијата на граѓани се правни лица кои можат да вршат јавни овластувања согласно со законот.

Центарот, за што ќе оствари приходи со наплата за услугата од корисникот и врз основа на склучениот договор.

Физичко лице кое врши домашна помош и нега врз основа на мислење за подобноста од Центарот за социјална работа може да вработи уште тројца работници, за кои не е одреден степенот на образование, а за чија работа не е одреден надзор над стручната работата со закон. Обврските од договорот со Центарот за социјални работи и широките овластувања во начинот на остварување на социјалната заштита, во овој случај ги проблематизира целите кои се настојува да се постигнат, меѓу кои, пред сè, квалитет на услугите и стручноста во остварувањето на работите во социјалната заштита.

Споменатите решенија се изградени врз основа на искуство на друга држава во уредувањето на одредена област. За остварувањето позитивни ефекти во домашното законодавство треба да се изградат слични решенија во рамките на концепциската поставеност на законот во кој се вградуваат, а не само грубо да се вметнат. Без целосно да се осознаат ефектите за мотивите за донесувањето такви решенија и позитивните или негативните искуства од реализацијата на истите во законодавството на државата од кое се преземаат, не се имало предвид дека во меѓувреме одредени одредби се избришани, надополнети и изменети во рамките на една друга структура на систем на социјална заштита, со организациска поставеност на установи, права и облици, финасирање и надзор над работата (стручен, управен и инспекциски надзор) и друго.

3.5. Стручна помош во решавањето на социјалните проблеми

Во сите овие промени изостанува развојот на мрежа за стручната помош за корисниците на социјална заштита. Соодветна и навремена помош е основен предуслов за надминување на социјалните ризици со кои се соочуваат граѓаните, семејствата и групи граѓани, како дел од социјалната превенција во опфаќањето на сите оние на кои им е потребна помош. За оваа цел се неопходни образовани и способни стручни кадри, со етички однос кон проблемите кои ги решаваат, гарантирана тајност на податоците кои ги користат во текот на постапката и заштита на интегритетот на личноста на граѓанинот.

Реформите во реализацијата, по правило, имаат фази на спроведување, а нивното изостанување во дејност со особена ранливост на корисниците ќе резултира со последици врз претоварените плеќи на многумина со проблеми за кои социјалната држава има обврска да понуди минимални, но ефикасни решенија како чин на одговорен однос кон она со што се соочуваат граѓаните.

Спроведувањето бројни промени во системот на социјална заштита, вградувањето нови извршители, права, критериуми, директно преземени решенија од други како законска регулатива, промени во финансирањето, формирање фондации и друго, во истиот обем на средства, не може да остане без соодветен одраз врз концепциската поставеност на системот за социјална заштита во државата.

Децентрализацијата како повод за пренесување на надлежностите на локалната самоуправа, имајќи ги предвид решенијата во делот на финансирањето, основањето, надзорот или донесувањето одлуки за инвестирање, кадри, развој и друго изостанува како регулатива и главно сè е во

надлежност на министерот, Министерството или во краен случај на тричлената комисија која ја основа министерот.

4. Образование

Согласно уставните одредби дека секој има право на образование, кое е достапно на сите под еднакви услови, правото на образование оваа година ќе го остваруваат околу 330 илјади деца, на возраст од 7 до 18 години, вклучени во образовниот систем на РМ.

Од овој број, во основното образование ќе се вклучат околу 240 илјади ученици²¹ обврзници, од кои околу 30 илјади првачиња.

Образовниот процес во средните училишта ќе го следат околу 90 илјади ученици, од кои само во права година 29,8 илјади ученици.

4.1. Основно образование

Основното образование²² кое се остварува како дел од единствениот образовен систем, според последните измени на Законот за основно образование, трае девет години и е задолжително за сите деца по правило од шест до петнаесет години.

Основното образование се организира и се остварува во основно училиште, а може да се организира и остварува и во здравствени установи, воспитно-поправни домови, казнено-поправни установи согласно со Законот за основно образование. Основното музичко и балетско образование може да се организира во основни училишта и други установи, согласно со Законот.

Основното училиште се организира само како јавна установа.

Реформата во основното образование, со воведувањето деветтолетка со нови програмски содржини, покрај овој, треба да вклучи уште еден сегмент кој е реална последица, а тоа е потребата за воведување основно образование во приватни училишта и образование дома.

Основното образование е задолжително за сите деца, а воспитно-образовната дејност се остварува со настава според наставни планови и програми. Задолжителноста во законот не е дефинирана од гледна точка на обврските наставниците и стручните кадри да му овозможат на ученикот стекнување знаења во согласност со неговите потенцијални способности и за резултатите кои ги постигнува ученикот и својата работа во неговото образование да ги информираат родителите или семејството. Резултатите со вклученоста во образовните процеси е со 95% опфатност на генерациите во системот на образованието.

Сегашните состојби во образованието се содржани во презентирањето на образовните содржини со обврска на ученикот да ги совлада знаењата (кои ќе

²¹ Во учебната 1991/92 год. во основното образование биле вклучени 262.127 ученици (во редовните училишта 261.127 ученици и во специјалните училишта 1595 деца), а во 2003 год. биле вклучени 236.714 ученици (во редовните училишта 235.519 ученици и специјалните училишта 1.198 ученици) или 26.008 ученици помалку, односно намалување за %.

²² Закон за основното образование, („Службен весник на РМ“ бр. 44/95., 24/96., 34/96., 35/97., 82/99., 29/02., 40/03., 42/03. и 63/04 - Одлука на УС на РМ, У.бр.356/95 во бр.16/96., У.бр. 208/00 во 26/01., У.бр. 161/02., во 29/03 и У. бр. 42/03., во 73/03.)

бидат оценети и содржани во документ издаден од основното училиште), во што, како помош во стекнувањето на знаењата, главно учествува семејството. Препуштањето на овие обврски на родителите и семејството претставува доведување во нерамноправна положба на многу од децата чији родители немаат соодветно образование да им помогнат во совладувањето на образовните содржини.

Спроведувањето реформи во образовниот процес треба да содржи и новини кои ќе им овозможуваат на учениците да ги стекнуваат знаењата во училиштето кое е опремено со кадри за оваа намена. Со цел за намалување на намалувањето на ученици од образованието, значајно би придонело воведувањето помош во совладувањето на образовните содржини, не само како предуслов за стекнување знаења, туку и успешно завршување на задолжителното образование.

Реформите треба да содржат и реформи на односите наставник-ученик-родители и семејство во интерес на остварување на правото на образование врз создавање еднакви услови за ученикот во училиштето.

За оваа цел во основното образование е неопходно да се изгради законска регулатива, за начинот на кој ќе се остваруваат овие облици на образование, согласно задолжителноста на образовниот процес за обврзниците ученици. Развојот на семејството како економска единка доживува трансформација со промените во економскиот развој, така што се создаваат семејства со различни економски и интелектуални способности, односно семејства кои во остварувањето на егзистенцијалните услови се соочуваат со проблемите на сиромаштијата.

Согласно обврските на родителите во остварувањето на должностите за своите деца да го обезбедат основното образование и разликите во економската сигурност на семејствата, целисходно е во законот да се предвиди можност за остварување на основното образование во:

- јавни основни училишта;
- приватни основни училишта; и
- основно образование дома,

кои би функционираше како составен дел од образование како единствен систем.

Со ваквиот вид установи во основното образование би се обезбедил избор на облици на образование со различен стандард на образовни услуги согласно потребите на граѓаните и можностите на државата, што како процес на образование на децата главно и се остварува, со настојувањето на родителите нивните деца да стекнуваат образование според нивните желби и материјани можности.

Во функција на остварувањето на основното образование, утврдено е право на ученикот на бесплатен превоз до училиштето, ако местото на живеење е оддалечено најмалку 2 км од најблиското основно училиште. Вакво право има и ученикот со пречки во развојот, без разлика на оддалеченоста на основното училиште од домот.

Кога не може да се обезбеди превоз, ученикот има право на бесплатно сместување и исхрана во ученички дом или семејство. Ученичкиот дом може да

се формира во состав на основното училиште. Поблиски прописи за формирање и работа на ученичките домови донесува министерот.

Тргувајќи од обврските во Конвенцијата за правата на детето, образованието да биде насочено кон елиминирање на незнаењето и неписменоста, непосетувањето на училиштето, подготвувањето на детето за одговорен живот, стекнувањето стручно образование, обезбедувањето на развојот на личноста и развој на надареноста, менталните и физичките способности до крајни граници, во содржината на прашањата кои треба да бидат уредени со Законот за основно образование треба да биде и:

- исхраната на сите деца-ученици со еден дневен оброк;
- воведување задолжителна обврска во текот на основното образование да научат да пливаат;
- да се занимаваат со еден спорт аматерски, за активно користењето на слободното време; и
- да се обезбеди сигурноста на учениците, особено на најмалите во доаѓањето, престојот и враќањето од училиште, од изложеност на насилство, носење оружје и др.

Исхраната²³ на ученици/деца во основните училишта се организира врз комерцијална основа, во зависност од обликот на образование (дневно или целодневно следење настава) и за време на паузата меѓу часовите со лесен сув оброк. Организирањето ваков начин на исхрана за децата/ученици не претставува обврска согласно закон, туку организираната исхрана од времето на финансирањето од системот на детска заштита се задржува во форми кои не се уредени со никакви прописи. Од аспект на начинот како се остварува, целите кои се постигнуваат, заштитата на здравјето на корисниците на ваквата исхрана, во еден неконтролиран систем на исхрана, би требало да се уреди со соодветни решенија.

Основа за воведување на оваа обврска, основното училиште да организира исхрана на учениците со еден оброк дневно во времето во кое се остварува образовниот процес, е бројот на корисници/учениците на овој вид потреба, улогата на правилната и редовна исхрана во развојот на детето (заштитата на здравјето), функционирањето на семејството во сегашните услови и уставната обврска на државата за посебна грижа за децата.

Обврската за организирање на исхраната за учениците треба да содржи решенија кои ќе ги почитуваат разликите во материјалните состојби на семејствата, за обезбедување посебна заштита на децата и решавање на социјалните проблеми со одредени категории деца, пред сè на деца од семејства корисници на социјална помош и други семејства со материјални потешкотии од што последица се децата на улица, а со цел обезбедување на еден од условите, наместо на улица, да се биде на вистинското место, во училиштето, за завршување на основното образование и за обезбедување на сопствената иднина. Обезбедувањето исхрана за овие учениците/деца во основното

²³ Исхраната на учениците во учебната 2002/03 година во основното образование е организирана за 46.959 ученици со млечен оброк, за 16.212 ученици со топол оброк, од кои 1.218 користат бесплатен оброк или вкупно за 73.171 ученици, додека во истата година училиштето го посетувале 235.516 ученици.

училиште треба да се остварува според утврдени критериуми, а средствата да се надоместуваат преку партиципација во исхраната на деца од буџетот на РМ.

Природните услови кои ги создаваат Охридското, Преспанското и Дојранското Езеро, вештачките езера и базените во државата, претставуваат соодветен потенцијал во текот на основното образование сите деца да научат да пливаат, да се изгради љубов кон пливањето како спорт и можност со малку средства децата во слободното време да се занимаваат со корисни активности за нивното здравје и развој. Ваква обврска утврдена е и во законот за основно образование во Република Хрватска, за што можат да се искористат и нивните искуства.

Организираноста на семејството во новосоздадените услови во кои се остваруваат функциите, потребите и обврските, условени со ангажираноста на родителите во семејниот бизнис, професионалните активности, барањето работа и заработувачка, со запоставување на децата, по завршувањето на образовниот процес, значаен дел од денот остануваат сами и без контрола. Последица на ваквите состојби се негативните ефекти во развојот на децата, заради што треба да се преземат мерки кои ќе имаат за цел продуктивно остварување на слободното време во функција на остварување на образовниот процес и насочување на развојот на децата во искористување на потенцијалните способности. За ова може да се спроведат организирани активности за спортување, развој на културно-уметничките дејности во училиштето, помош во совладувањето на образовните содржини, организирање работни и хуманитарни активности, со вклучување и на други извршители врз основи на соработка со невладиниот сектор и друго.

Во прилог на преземањето организирани активности за користење на слободното време е времето кое учениците го поминуваат во распуст. Распоредот на работното време и користењето на годишните одмори во новите услови на стопанисување, потребите на родителите независно од материјалните можности, се соочуваат со проблем што да се прави со децата во времето во кое не се остваруваат образовните активности. Во РМ нема организациони облици за престој на деца од школска возраст во времето во кое не се во училиште.

Организирањето на образовните содржини кои се остваруваат во учебна година со мал зимски одмор за сметка на подолг летен, во рамките на реформските зафати за спроведување на деветтолетка треба да биде предмет и на преиспитување на начинот на реализацијата на образовниот процес во функција на потребите на учениците, семејството и училиштето, користејќи се со искуствата на другите.

Исто така, времето во кое не се користи училишниот простор, треба да биде на располагање на учениците, осмислен со програмски активности за активното користење на просторните услови на училиштето во функција на развојот на децата. Креативно искористеното слободно време во кое ќе учествуваат училиштето, ученикот, родителите, семејството, општината, државата и други, ефектите во заштитата на децата нема да изостанат.

4.2. Средно образование

Средното образование²⁴ како дел од системот на образованието се остварува во средни училишта, кои се организираат како јавна и приватна установа.

4.3. Ученички стандард

Обврските во задолжителноста на основното образование и потребата за стекнување професионални знаења за работа на учениците, со законски решенија го уредува ученичкиот стандард²⁵, со што ја одредува, пред сè, територијалната разместеност на објектите за остварување на основното и средното образование, материјалните услови на семејството да го финансираат образованието на децата и определбата на државата да обезбеди права и објекти со кои ќе се остварува ученичкиот стандард.

Ученичкиот стандард како организирана дејност го овозможува остварувањето на материјалните и други услови за образование на учениците. Под ученички и студентски стандард, во смисла на овој закон, се подразбира обезбедување сместување, исхрана, здравствена заштита, учебници, превоз и стипендии, како и задоволување на работните, културните, воспитно-образовните, информативните, спортско-рекреативните и други заеднички потреби на учениците.

Ученичкиот стандард се остварува во:

- училиштата;
- ученичките домови и одморалишта;
- здравствените установи;
- установи од областа на културата, спортот, одморот и рекреацијата, како и во други организации и установи; и
- стипендирање и кредитирање на учениците и преку бенефиции во јавниот сообраќај.

Имајќи го предвид бројот на вклучени деца ученици во основното и средното образование, распоредот на работното време на родителите, потрагата по работа и отсутноста од домот на родителите во обезбедувањето егзистенцијални услови, промените во начинот на кој е организирано и функционира современото семејство, како и сиромаштијата која зафаќа голем број семејства кои тешко излегуваат на крај со материјалните средства за храна, заради што е сè поприсутна појавата на деца на улица, потребата од здрава и редовна исхрана на популацијата во развој и др. ја наметнува потребата од организирано остварување на еден дневен оброк за децата.

Во ваквиот начин на уредување на исхраната на децата Република Македонија има искуства од минатото и ако се земат предвид и искуствата на другите држави²⁶ во уредувањето на овој сегмент во законите од областа на

²⁴ Закон за средното образование, („Службен весник на РМ“ бр. 44/95., 24/96., 34/96., 35/97., 82/99., 29/02., 40/03., 42/03. и 63/04 - Одлука на УС на РМ, У.бр.355/95 во бр.16/96., и У.бр. 210/00 во 41/01)

²⁵ Закон за ученички и студентски стандард („Службен весник на РМ“, бр.37/98. и 40/03.,)

²⁶ Закон о основни школи, Урадни лист на РС, бр: 12/96, 33/97 и /01); Закон о основном школству, (Народне новине, бр:26/93., 27/93., 7/96., 59/01 и 114/01)

образованието може да се уреди и ова прашање од заштитата на младата генерација во интерес на остварувањето на најдобрите интереси на децата. Уредувањето на исхраната на децата во образовниот систем со еден оброк ќе придонесе за надминување на повеќе проблеми поврзани со заштитата на децата, намалување на невработеноста, како дел од процесот за остварување размена на трудот и развој на услуги во функција на современото семејство. Истовремено, организирањето на еден оброк дневно на олку голема популација претставува и сигурен пласман на земјоделски производи кои ќе најдат сигурна потрошувачка.

5. Искористување на детскиот труд

Ограничените можности за вработување, условени од спроведувањето на структурните реформи насочени кон пазарно стопанисување, сопственичко реструктурирање, либерализација на пазарните односи и друго, ги детерминираат постојните состојби во областа на пазарот на трудот, меѓу кои и намалувањето на пазарната цена на трудот, односно висината на платите што се реперкуира врз намалувањето на нивото на животниот стандард на населението. Со ова значајно е загрозната материјалната и социјалната сигурност на населението, особено големината на контингентот корисници на социјална помош од околу 65 илјади семејства, кои социјалната сигурност ја обезбедуваат зависно од бројот на членовите во семејството. Ова значи дека околу 12% од вкупното население во РМ живее со социјална помош која не може да ги обезбеди минималните потреби за живот, што е основна причина за потребата од вклучување на сите членови од семејството во остварувањето егзистенцијални приходи.

Република Македонија се соочува со висока стапка на невработеност²⁷ од 36,7% во 2003 год., односно во услови на безначајна побарувачка на работна сила има значаен контингент работна сила, односно понуда на работна сила од сите степени и профили на занимања, во обем кој ја намалува цената на работната сила под границата на најниската вредност на работната сила.

Економското опстојување на невработениот, кога нема работа или за работа се чека многу долго, односно се работи што било, за обезбедување егзистенцијални приходи, а знаењата, способностите и професионалноста стануваат небитен фактор во детерминирањето на иднината, се појавува и работата на деца, специфична за сиромашните земји како искористување на детскиот труд, односно најлошите видови детски труд.

Во Конвенцијата за правата²⁸ на децата за искористувањето на детскиот труд утврдено е:

„Државите потписнички му го признаваат правото на детето да биде заштитено од економско искористување и од вршење на која и да е работа што би можела да биде опасна или што би го попречувала школувањето на детето, или што би била штетна за здравјето на детето или за физичкиот, душевниот, моралниот или општествениот развој на детето.

Државите потписнички ќе преземат правни, административни, општествени и образовни мерки за да се обезбеди примена на ова право. За таа цел и во согласност со важечките одредби на меѓународните акти, државите потписнички посебно:

- ќе ја предвидат минималната старост или минималните старости за вработување;
- ќе предвидат соодветно регулирање на времето и условите за вработување;
- и

²⁷ Државен завод за статистика, Месечен статистички извештај 1.2.4.03

²⁸ Член 32 од Конвенцијата за правата на детето на ООН.

- ќе предвидат соодветни казни или други санкции за обезбедување ефикасна примена на овој член.”

Со цел за имплементација на Конвенцијата бр. 138²⁹ за минималната возраст за вработување на МОТ, во Законот за работни односи³⁰ изградени се решенија за засновање работен однос со кои е утврдена минимална старост за засновање работен однос, условите и правата од работен однос, како и заштита при работа на млади работници до 18 години старост.

Во 2000 година надополнет е овој закон со решенија, со кои е утврдено дека никој не може да се постави во нерамноправна положба заради возраста на лицата кои се вработени како работници или конкурираат како кандидати. Значајно е дека во законот не постојат одредби кои уредуваат како и пред кого ќе се остварува поставеноста во нерамноправна положба, надоместот на штетата и кои се казнените одредби за работодавачот ако се докаже поставување на работникот или кандидатот во нерамноправност.

Вградувањето на минималната граница на дозволена возраст за работа од 15 години не ја исклучува појавата на извршители на одредени работи од деца на оваа возраст.

Работата на деца секогаш не мора да претставува искористување на детскиот труд и работата на деца на работи соодветни на возраста и психофизичките способности можат да придонесуваат за нивниот развој. Искористувањето на детскиот труд со цел за забрана и елиминирање треба да биде предмет на уредување во посебен дел од законот за работни односи.

Според член 3 од Конвенцијата 182, најлоши видови на искористување детски труд се: сите видови ропство или дејства слични на ропство; продавање и трговија со деца; присилна и принудна работа; регрутација на деца во воени судири; употреба, посредување и понуда на дете за проституција, за производство на порнографија, противзаконска дејност; трговија со дрога; работи кои по својата природа се штетни за здравјето, сигурноста или моралот на децата.

Ангажирањето на извршување одредени работи на деца под минималната возрастна граница главно се одвиваат како:

- работа во извршување активности од културата, уметноста, пропагандата и спортот;
- вршење домашни работи, во областа на семејниот бизнис заедно со членовите на семејството, вршење ситни работи соодветни на возраста во слободно време за надомест, со цел обезбедување приходи за потребите на детето;
- вршење работи во сивата економија, работа на црно, работа во текот на денот на сметка на редовното посетување на задолжителниот образовен процес, при што не се исклучени и можностите децата значајно време да поминуваат на улица и во вршење работи од најлошите видови на искористување деца, со цел обезбедување на приходите во семејството.

²⁹ Ратификувана на 17 ноември . 1991 год.

³⁰ Закон за работни односи („Службен весник на РМ”, бр. 80/93., 3/94.,-испр; 14/95., 53/97., 59/97., испр;21/98., 25/00; 34/00-испр; 3/01.; 50/01., 25/03., 40/03.) и одлуките на Уставниот суд на РМ, бр. У.бр.102/98 во4/99 и У.бр. 105/00., во 78/01..)

За решавање на состојбите во работното ангажирање деца под 15 години во државата треба да се преземат мерки за решавање на ангажирањето деца во извршување работи во културата, уметноста, пропагандата и спортот и мерки за решавање на проблемите со најлошите видови на искористување деца.

Согласно Директивата од 22 јуни 1994 год., на Советот на Европската Унија, во врска со заштитата на младите лица, ангажирањето деца помлади од 15 години како вршители на одредени работи во оставување активности од културна, уметничка, спортска или пропагандна природа, со закон треба да се утврдат работите на кои можат да работат деца, како и постапката за добивање одобрение и надлежниот орган кој го издава одобрението, под услов тие активности да не се штетни за безбедноста, здравјето или развојот на децата и да не го оневозможуваат редовното посетување на училиштето, учеството во програма за ориентација или професионална обука одобрена од надлежен орган или на можноста детето да го користи добиеното образование.

Работата на деца под 15 години во некои развиените земји се остварува како можност на децата да работат на одредени работи утврдени со посебни прописи на државата, со цел да ја научат употребата на парите во обезбедувањето на животната егзистенција и да стекнат работни навики кои имаат за цел позитивно да влијаат во оформувањето на личноста и развој на детето.

Работата на деца под 15 години, како појава, е присутна подолго време, при што одредени облици во кои се манифестира работата на овие деца била предмет на делумни истражувања во рамките на проекти за деца³¹, од чии заклучоци произлегува потребата да се преземат мерки за заштита на овие деца. Во информативните гласила (печатот и телевизијата) сè почесто се среќаваат информации за присутноста на најлошите видови на искористување деца.

Република Македонија ја ратификува Конвенцијата 182 на МОТ, за која е донесена и Препораката 190 за забрана и директно дејствување за елиминирање на најлошите видови на искористување деца, а со цел за заштита на децата има обврска да:

- го усогласи своето национално законодавство;
- утврди политика за забрана и елиминирање на најлошите видови детски труд; и
- ги примени во пракса сите усвоени стандарди во оваа област.

³¹ ЈУ Завод за социјални дејности, „Деца на улица/улични деца во Република Македонија“, Скопје, октомври 2001 год.

6. Здравствената заштита на децата

Здравствената заштита е особено значаен сегмент во развојот на децата и со оглед на неговата комплексност и реформи кои се во тек во оваа област треба да бидат предмет на посебно согледување на заштитата на децата во системот на здравствената заштита. Во овој случај само се надополнува материјалот со одредени информации за законските решенија во Законот за здравствена заштита кои се однесуваат на заштитата на децата.

Здравствена заштита, а особено основна здравствена заштита на осигурениците на здравствена заштита, во кои спаѓаат и децата на осигурениците, им се обезбедуваат права кои опфаќаат :

1. лекарски прегледи и други видови медицинска помош со цел утврдување, следење и проверување на здравствената состојба;
2. преземање стручни медицински мерки и постапки за унапредување на здравствената состојба, односно спречување, сузбивање и рано откривање на болестите и друго нарушување на здравјето;
3. укажување итна медицинска помош;
4. лекување во ординација, односно во станот на корисникот;
5. здравствена заштита во врска со бременост и породување;
6. спроведување превентивни, терапевтски и рехабилитационски мерки;
7. превенција, лекување и санирање на болестите на устата и забите;
8. лекови, помошни материјали кои служат за примена на лековите и санитетски материјал потребен за лекување според листата на лекови што ја утврдува Министерството за здравство; здравствено воспитување со систематска работа со здравото и болното население;
9. испитување и утврдување на заболувањата, повредите и здравствената состојба на осигурениците во специјалистичко-консултативната здравствена заштита;
10. спроведување специјализирани дијагностички, терапевтски и рехабилитационски постапки;
11. протези, ортопедски и други помагала, помошни и санитетски справи и заботехнички средства, утврдени со општ акт на Министерството за здравство и испитување и утврдување на здравствената состојба, лекување, рехабилитација, нега, сместување и исхрана во болнички услови.

За граѓаните кои не се опфатени со задолжителното здравствено осигурување од овој закон и можноста да ги користат споменатите права бара да пристапат кон задолжителното здравствено осигурување заради користење на правата по основ на здравствена заштита.

Правата од здравствено осигурување, во согласност со овој закон, им се обезбедуваат и на членовите на семејството на осигуреникот, при што како членови на семејството, во смисла на овој закон, се сметаат: брачниот другар и децата родени во брак или вон брак, посиноците, посвоените деца и децата земени на издржување.

Децата ги остваруваат правата од здравствена заштита до навршувањето на 18 години возраст, а по тие години само ако се на школување, но најдоцна до навршување на 26 години. Децата можат да остваруваат право на здравствена заштита и по 26 години, ако:

- го прекинале школувањето поради отслужување на воениот рок, но најмногу до 27 години возраст, ако по отслужувањето на воениот рок го продолжат школувањето;
- го прекинале школувањето поради болест и ако го продолжат школувањето, онолку време колку што трае прекинот поради болест, но најмногу до 27 години возраст; и
- станат неспособни за самостоен живот и работа во смисла на прописите на пензиското и инвалидското осигурување, односно за социјална заштита до 18 години возраст, односно додека се на школување, или ако станат неспособни за самостоен живот и работа по тие години, ако осигуреникот ги издржува за сето време додека трае таквата неспособност.

На граѓаните кои не подлежат на задолжително осигурување врз основа на заемност и солидарност, им се обезбедува право на:

1. здравствена заштита на децата и младинците до 18 години возраст, учениците и студентите до крајот на школувањето, но најмногу до навршувањето на 26 години, односно 27 години возраст;
2. здравствена заштита на жените во врска со бременост, породување, леунство и контрацепција; и
3. здравствена заштита во случај на заболување од заразни болести, душевни болести, ревматска грозница и најзини компликации, малигни заболувања, шеќерна болест, бубрежни заболувања што се третираат со хронична дијализа, прогресивни нервни и мускуларни заболувања, церебрална парализа, мултиплекс склероза, цистични фибрози, хемофилија, таласемија и слични болести на неа, епилепсија, алкохолизам и наркоманија.

Обемот и содржината на здравствената заштита граѓаните од точката 1 до 3 и начинот на спроведување го утврдува Собранието на Република Македонија.

Согласно Законот за здравствена заштита, на сите граѓаните на Република Македонија им се обезбедуваат загарантирани права кои не спаѓаат во основна здравствена заштита, утврдена според потребите и интересите на општеството, а кои се однесуваат само за децата, и тие се:

1. мерки и активности за откривање, спречување и сузбивање на заразни болести кои подлежат на задолжително пријавување;
2. системски прегледи на децата, учениците и студентите;
3. мерки и активности за заштита на жените за време на бременост, породување и леунство и на доенчиња;
4. мерки и активности за планирање на семејството.

За спроведување на овие мерки, средства се обезбедуваат од републичкиот буџет со кои се финансираат програмските активности за деца, меѓу кои:

- Програмата за активна здравствена заштита на мајките и децата;
- Програмата за систематски прегледи на децата, учениците и студентите.

Ако тргнеме од сознанието дека во државата се остварува наталитет под нивото за обновување на населението, интерес на општеството треба да бидат воспоставување на некои приоритети, и тоа :

- детето да се раѓа како сакано од родителите и општеството, за што ќе бидат насочени мерките за здрави мајки во текот на бременоста, обезбедување породување со стручна помош, со цел заштита на животот на мајката и детето;
- обезбедување воспитна едукација за неа и чување на бебето во првите месеци од животот (советодавно-воспитни и задолжителни активности, во функција на училиште за родителите за неа на детето во првите месеци од животот) или задолжителна советодавна едукација за родителите, со цел за одгледување здраво потомство и намалување на смртноста на доенчињата и малите деца.

Општеството кое се грижи за своите деца има обврска и треба со соодветни мерки во повеќе области (здравствената, социјалната, детската заштита, образованието, становањето и друго) да ги поддржи родителите кои сакаат да имаат деца, со цел за обезбедување на најдобрите интереси на децата, интересите на семејството и на државата.

7. Споредбени согледувања на законската регулатива во други држави

За споредбено согледување на законската регулатива за деца во социјалната област искористени се законските прописи на две земји -Република Словенија и Република Хрватска, блиски по претходните прописи кои ја уредувале оваа проблематика и новиот начин во уредување на истата материја во новонастанатите услови на реформи согласно општествените, економските и социјалните промени и усогласувањето на постојната регулатива со законските прописи на Европската Унија.

Значајно е дека во двете држави усогласувањето на законските прописи е извршено во раните 90-ти години, со измени и дополнувања во досегашниот период на спроведување. Вршењето дејности во областа на образованието, науката, културата, информирањето, спортот, физичката култура, техничката култура, заштитата на децата, здравството, социјалната заштита, заштитата на инвалидите и други дејности кои не се вршат заради остварување добивка, е уредено со Закон за установи. Со овој закон утврдено е дека на правните лица кои ги вршат овие дејности заради остварување добивка, се применуваат прописите за трговски друштва.

Во Законот за установи се содржани одредби за основање установа, вршење дејност, раководење и органи на управување, општи акти на установата, имот на установата и одговорност за истиот, јавност во работата, надзор, статусни промени, здружување и престанок на установата, регистар на установи и друго.

Со посебните законски прописи во соодветните области пропишани се начинот на остварување на дејностите, со можност да уредат кои дејности не можат да се вршат заради стекнување добивка.

Во споменатите области функционира развиен невладин сектор кој соработува во надминувањето на потешкотиите со кои се соочуваат граѓаните. Законската регулатива во областа на социјалната заштита на Република Словенија содржи одредби со кои државата, покрај тоа што обезбедува и развива работа на јавниот и приватниот сектор во социјалната заштита, го поддржува и поттикнува развојот на самопомош, добротворност, развојот на облици на независно живеење на инвалиди, како и други облици на доброволна работа во областа на социјалната заштита.

Собранието на Република Словенија донесува стратегијата за развој на социјалната заштита, ги одредува приоритетните развојни подрачја во социјалната заштита, определува специфични потреби и можности за подрачјето и одредува мрежа на јавни служби, којашто ја обезбедува државата. Општината обезбедува мрежа на јавни служби за лична помош на семејството во домот.

Согласно ваквата регулатива, Собранието на Република Словенија донело повеќе програмски активности во кои ја утврдило стратегијата за развој на овие дејности, и тоа: Резолуција за основните правци во семејната политика на Република Словенија (донесена во 1993 г.) и Национален програм за социјална заштита до 2005 год. (донесена во 2000 г.), Национален програм за развој на

пазарот за труд и вработување до 2006 год. (донесена во 2001 г.) и годишни национални програми за вработување.

Системот за социјална заштита заснован е на следните појдовни основи, и тоа:

- поединецот мора социјалната сигурност за себе и своето семејство во основа да ја обезбедува сам, а задача на државата е за таа цел да создава соодветни услови;
- државата во рамките на буџетот и целината на јавно-финансиските средства креира државен социјален програм, кој содржи парични примања, услуги и соодветна институционална мрежа;
- според познатите и предвидливи ризици се организира задолжително социјално осигурување, а државата обезбедува социјална заштита за оние поединци кои не можат сами да си обезбедат социјална сигурност;
- социјалната сигурност се темели на социјална праведност, солидарност, како и на начелата на еднаква достапност и слободен избор на облици на социјална заштита;
- обезбедување достоинство и еднакви можности, како и пресретнување на социјалните исклучоци;
- воспоставување единствен информативен систем за социјална заштита на национално ниво;
- плуралност на системот на социјална заштита, на програми и изведувачи и развој на доброволна работа, добродетелство и самопомош;
- преку поделба на концесии и дозволи за работа и стабилно кофинансирање на програмите да се обезбеди развој на приватниот и невладиниот сектор;
- поддржување национални сојузи и различни здруженија, како и други вршители надвор од јавните служби, кои своите програми ги усмеруваат на различни групи граѓани и ги оспособуваат за самопомош;
- развој на мрежа за стручна социјална помош.

Основа за социјалната заштита е општата економска положба на корисниците.

Мерките за обезбедување на социјалната заштита ги донесува државата во различни подрачја од општествениот живот. Спроведување мерки за активна социјална политика, државата го остварува со создавање услови во вработувањето и трудот, образованието и стипендирањето, станбената политика, семејната политика, здравствената заштита, даночната политика и на други подрачја, кои влијаат на социјалната положба на поединецот, односно овозможуваат поединците сами да ја обезбедуваат социјалната заштита.

Законска регулатива во областа на социјалната заштита³² на Република Словенија содржи одредби со кои државата покрај тоа што обезбедува и развива работа на јавниот и приватниот сектор во социјалната заштита, го поддржува и поттикнува развојот на самопомош, добротворност, развојот на облици на независно живеење на инвалиди, како и други облици на доброволна работа во областа на социјалната заштита.

Собранието на Република Словенија донесува стратегијата за развој на социјалната заштита, ги одредува приоритетните развојни подрачја во социјалната заштита, определува специфични потреби и можности за подрачјето

³² Zakon o socialnem varstvu ("Uradni list RS" br.36/04 пречистен текст)

и одредува мрежа на јавни служби, која ја обезбедува државата. Општината обезбедува мрежа на јавни служби за лична помош на семејството во домот.

Особено се значајни одредбите содржани во три члена со кои се утврдува дека добротворните организации се доброволни и непрофитни организации кои со намена да ги решаваат социјалните потешкотии и проблеми на корисниците се основаат во согласност со закон, или верски заедници. Организациите за самопомош и инвалидските организации како доброволни и непрофитни организации, во согласност со закон, вршат програмски активности за решавање на социјалните проблеми на своите членови.

Во законот за социјална заштита на Република Словенија утврдени се и условите кои треба да ги исполнува приватно лице кое сака да врши социјално заштитни работи, одлуката за исполнување на условите и почнување со работа, уписот во регистарот на установи и бришење од регистарот, или сè на сè, регулатива во четири члена. Условите кои треба да ги исполнува приватникот се следните:

- да има соодветно стручно образование утврдено со посебни одредби во законот;
- да има положен стручен испит и да добил мислење од социјалната комора;
- да има најмалку три години работно искуство во областа во која ќе ја врши приватната работа, ако врши работа за која се бара најмалку вишо школско образование;
- да не е во работен однос;
- да не му е забрането вршење занимање со правосилна одлука на судот;
- да има обезбеден простор, опрема и кадри, ако тоа го бара природата на работата.

Министерството надлежно за работите во социјалната заштита констатира дали приватникот ги исполнува наведените услови и му дава дозвола или му ја одзема дозволата за работа на приватникот.

Приватникот, кој ги исполнува условите утврдени со закон, може да започне со работа со денот на издавањето на одлуката за упис во регистарот на приватници кои вршат социјално заштитни работи. Регистарот е јавен и го води министерството надлежно за социјално заштитни работи.

Бришењето од регистарот на приватникот се остварува ако: го одјави вршењето на работите, умре, со правосилна одлука му е забрането вршење на занимање, не почне со работа во рок од една година по впишувањето во регистарот и се утврди дека не ги исполнува условите со закон.

Со оглед на вниманието кое му се посветува на стручното и професионалното вршење на социјално заштитните работи во законот, покрај стекнување соодветно образование, задолжителна обврска е здружување во социјална комора на сите кои вршат социјално заштитни работи. Социјалната комора работи во согласност со кодексот за етичките начела, соработува во оспособување на кадрите, дава мислење за програмските активности кои ги кофинансира државата, дава мислење за концесии, спроведува супервизија на стручната работа, утврдува листа на стручњаци за стручен надзор и други работи утврдени со закон.

Средствата кои се обезбедуваат во буџетот на државата, по стапка од 0,3% од данокот на приход и кумулирани на посебна сметка, согласно соодветните

одредби од законот за извршување на буџетот и законот за јавни финансии, министерот надлежен за социјална заштита секоја година на јавен конкурс ги огласува програмските активности за социјална заштита и поддршка на семејството, кои ќе бидат кофинансирани од страна на државата, висината на средствата, условите, мерилата и критериумите за распределба на средствата и начинот на вреднување. По истекот на рокот за доставување на пропишаната документација, јавно се објавуваат избраните и одбиените вршители на социјално заштитни работи.

Република Хрватска има Национална програма за демографскиот развој (донесена во 1996 г.) и Национална семејна политика (усвоена во 2002 год.).

Системот на социјална заштита во Република Хрватска, во основа, е заснован на скоро истите принципи, но условите и начинот на кои се остварува социјалната заштита и мерките кои се спроведуваат во оваа област, диференцираат разлики во однос на истиот систем во едната или другата држава, што е резултат на економскиот развој и спецификите кои преовладуваат како основа за спроведување на едниот или другиот систем.

Во законот за социјална заштита на Република Хрватска е утврдена регулатива за вршење дејности од социјална заштита од физички лица како самостојна професионална дејност, согласно закон, како специфика на потребите во дополнувањето со извршители на услуги во оваа област со утврдени услови на мерки за организирање, финансирање и надзор од страна на надлежните органи (надзор над законитоста, управен надзор, стручен надзор и инспекциски надзор), како предуслов за рационално функционирање во рамките на системот.

Во областа на уредувањето на заштитата на децата, во двете држави изградени се посебни законски прописи за организации за згрижување и воспитување деца од предучилишна возраст, согласно интересите дефинирани во оваа област и законските прописи со кои се обезбедуваат парични примања за деца како предуслов за остварување соодветен животен стандард којшто го обезбедува развојот на детето³³.

Заштитата на децата е предмет на националната програма за подобрување на положбата на децата во Република Словенија за периодот од 2003 до 2013 год. која е во постапка на донесување.

Со цел за заштита на детето и обезбедување на неговиот развој, во овие држави се преземаат мерки за заштита на здравјето на бремената мајка, заштита на детето во бременоста да се роди здраво. Во здравствената заштита и во работното законодавство утврдено е право на породилно отсуство за неа на новороденче и заштита во првите месеци од неговиот живот со решенија кога мајката работи и има потреба да го дои своето дете. Во посебни делови од работното законодавство уредена е работата на деца под 15 години и работата

³³ Zakon o družinskih prejemkih ("Uradnem listu RS" br. 73/95 i 26/99), Zakon o vrtcih ("Uradni list RS" 12/96, 44/00, 78/03 i 113/03, Odlomitev ustavnega sodisca objavljene v "Uradnem listu RS" br.71/04), Zakon o visini otroškega dodatka ("Uradnem listu RS" br. 26/01), Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih ("Uradnem listu RS" br.97/01, 76/03 i 110/03), Zakon o doplatku za djecu ("Narodne novine RH" br. 77/99, 145/99, 25/00, 41/00 i /00), zakon o sredstvima za doplatku za djecu ("Narodne novine RH" br. 88/98) Zakon o socijalne skrbi ("Narodne novine RH" br.73/97, 27/01, 59/01, 82/01 i 103/03), Zakon o pretškolskom odgoju i naobrazbi ("Narodne novine RH" br. 10/97)

на деца и млади над 15 години, како дозволена возраст согласно условите кои ги утврдува законот.

За заштитата на децата од работно искористување во законот за работни односи³⁴ се утврдува забрана за вработување на лицата помлади од 15 години, при што договорот за работа се смета за ништовен. По исклучок, утврдена е можност да се вработи лице помладо од 15 години, за учество во снимање филмови, подготовка и изведување уметнички, сценски и други слични дела, на начин, во обем и на работи кои не го загрозуваат неговото здравјето, редовното школување и развој, со претходно одобрение на инспекторот за труд. Во овој закон се вградени и решенија кои го заштитуваат детето од дискриминација при вработувањето и во работата, начинот на поведување постапка и казни одредби за работодавачот и отштетен надомест за работникот, ако се докаже дека бил дискриминиран.

Основното образование во Република Словенија, согласно Законот за основно образование³⁵, трае девет години и се остварува во јавни и приватни училишта, како и со образование дома. Изборот на установа за основно образование го вршат родителите, а во основното училиште се запишуваат децата во прво одделение во февруари за следната година која започнува на 1 септември и трае до 31 август. Со стапувањето во училиште, детето стекнува статус на ученик, а го завршува со успешно исполнување на деветгодишното образование, или по успешно завршување на деветтото одделение.

Законска обврска за основното училиште е да учествува во здравствената заштита на учениците при изведбата на систематски здравствени прегледи.

Согласно одредбите од законот, основното училиште остварува организиран продолжен престој за учениците од прво до шесто одделение, а за учениците со посебни потреби може да организира продолжен престој, исто така од седмо до деветто одделение, ако така е одредено со одлуката за насоки. Продолжениот престој опфаќа активности на учениците да ги извршуваат домашните задачи и други обврски или да учествуваат во културни, спортски, уметнички и други дејности.

Со одредбите од овој закон, основното училиште има обврска да организира утринска заштита за учениците од прво одделение, дополнителна поука за учениците кои по одделни предмети ги надминуваат утврдените стандарди, развој на различните интереси на учениците, заради што организира дејности кои се предмет на интерес, во кои учениците се вклучуваат доброволно, а се утврдени во годишниот план за работа.

Ученикот во основното образование има право на бесплатен превоз ако неговото живеалиште е оддалечено најмалку 4 км од основното училиште. Ученикот ќе го оствари ова право без разлика на оддалеченоста, ако надлежниот орган за превентива во патниот промет утврди дека е загрозувана заштитата на учениците на патот до училиште. Учениците кои го посетуваат училиштето надвор од училишното подрачје во кое живеат, имаат право на враќање на

³⁴ Zakon o delovnih razmerjih ("Uradni list RS, br."br. 42/02, Odlocitve ustavnega sodisca objavljene v "Uradnem listuRS" br.101/99 i 12/99) i Zakon o radu ("Narodne novine RH" br.38/95, 54/95, 65/96 i 17/01)

³⁵ Zakon o osnovni soli (Uradni list RS", br. 12/96, 33/97, 59/01 i 71/04, Odlocitve ustavnega sodisca objavljene v "Uradnem listu RS" br.54/00).

трошоците за превоз во висина која би му припаѓала доколку посетувал основно училиште во местото на живеење. Начинот на превоз основното училиште го договара со родителите и локалната самоуправа, а на учениците кои мора да чекаат на организиран превоз, им обезбедува заштита. За децата со посебни потреби се обезбедува бесплатен превоз, без оглед на оддалеченоста на училиштето од домот, дури и во случаи кога посетува дополнителна поука во слободните денови.

Согласно одредбите од Законот за основно образование, основното училиште за сите деца обезбедува еден оброк храна дневно.

Основното образование³⁶ во Република Хрватска се остварува само во јавни училишта во траење од осум години, со започнување на учебната година на 1 септември, а со завршување на 31 август. Запишувањето во прво одделение претставува обврска за сите деца коиќе наполнат 6 години во април. Должност на основното училиште е, во соработка со други чинители, да обезбеди сите во текот на основното образование да научат да пливаат.

Основното училиште, согласно со прописите во областа на здравството, се грижи за здравствената состојба на учениците и за тоа ги известува здравствените установи, родителите и старателите. Во соработка со телата за социјална заштита, ги следи социјалните проблеми и појави кај учениците и презема мерки за отстранување на причините и последиците за социјалните проблеми и појави кај учениците.

Организирањето на превозот за учениците до најблиското училиште е обврска на локалната самоуправа, и тоа за учениците од прво до четврто одделение, ако училиштето е оддалечено најмалку 3 км и за учениците од петто до осмо одделение, ако училиштето е оддалечено најмалку 5 км.

³⁶ Zakon o osnovnom školstvu ("Narodne novine RH" br.59/90,26/93,27/93,7/96,59/01 i 114/01)

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА И ПРЕПОРАКИ

Социјалните права за децата во законската регулатива во Република Македонија се уредени во повеќе законски прописи, кои се во надлежност на повеќе државни органи. Креирањето на мерките и активностите за нивното остварување нема основа во единствена национална политика која е утврдена согласно потребите на децата и интересите за нивниот развој и можностите за финансиска поддршка на државата во подолгорочен или краткорочен период.

Индивидуалниот пристап во уредувањето на социјалните права за деца на секој надлжен државен орган, со сето она што го следи донесувањето на овие права, не придонесува во создавањето сопствена социјална политика за заштита на децата, со мерки и активности кои ги обезбедуваат најдобрите интереси на детето.

Измените и дополнувањата на законските прописи во областа на заштитата на децата, со кои се спроведува децентрализацијата на надлежностите, од власта на локалната самоуправа, во услови на целосно недефиниран систем на финансирање на сите обврски кои ќе ги преземе локалната самоуправа со овие прописи, реално е да се очекуваат проблеми во заштитата на децата.

Во почетокот на 90-тите години, со мерките за рационализација во нестопанските дејности се остварува и централизација на надлежностите на власта, со што е намален обемот на одлучување на локалната власт. Од спроведувањето на овие мерки може да се извлечат заклучоци во креирањето на сегашната децентрализација за надлежностите во дејностите. Со тие мерки, при преземањето одредени дејности во заштитата на децата констатирано е заостанување во развојот на дејностите кои имаат карактер на задолжителност на сметка на другите, и покрај потребите за нив со недостатокот на средства за нивно финансирање. Според тоа, дејностите кои имаат за цел остварување на посебната грижа за децата, во обемот на опфатноста и квалитетот на спроведување на мерките, зависат главно од материјалните состојби во буџетот и наспроти дејностите со утврдена обврска за задолжителност во спроведувањето, ќе се соочуваат со проблеми во спроведувањето на заштитата на децата. Оттаму и скептицизмот за спроведената децентрализација на власт во уредувањето на системот на социјалните права за заштита на децата.

Република Македонија е мала држава и остварувањето на надлежностите на власта мора да претставува систем на централизиран и децентрализиран решенија, кои ќе оставаат доволно простор за влијание врз развојот на дејностите од непосреден интерес за граѓаните, а со тоа и на локалната самоуправа.

Тргувајќи од различната економска развиеност на општините, заостанувањето во развојот на многу од нив, кадровската концентрираност во главниот град и недостатокот на стручни и професионални кадри во општините, преземањето на надлежностите кои ќе го обезбедуваат развојот на дејностите и заштитата утврдена со законските прописи, неопходно е сето тоа да резултира со можност од интервенции од страна на државната власт во соработка со

невладиниот сектор, во одредени случаи како коректив на мерките во сите дејности за заштита.

За оваа цел, сметаме дека:

1. Собранието на Република Македонија треба да донесе посебна национална програма за заштита на децата, за развој на системот за заштита на децата, за кој ќе расправа како за едно од стратешките прашања, во креирањето на глобалните прашања за развојот и кој ќе биде нивни составен дел. Мерките и активностите за водење долгорочна активна национална политика треба да претставуваат содржина на економската, социјалната и семејната политика во Република Македонија.

Во националната програма за заштитата на децата треба да се дефинираат најдобрите интереси за деца, националните цели, стратегијата за остварување на целите, обврските на државата, мрежата на служби за заштита на деца, учеството на невладиниот сектор, финансирање на програмата, доградување на законодавството, носители на одговорноста за остварувањето на програмските активности.

Националната програма треба да ги содржи целите кои ќе ги остварува државата во период од најмалку десет години, со етапи на реализација, краткорочни и тековни програми за спроведување, финансиски поддржани и составен дел на буџетот на државата, општините и градот Скопје.

2. Поддржувањето на граѓанскиот концепт на организирање на државата, од институциите на власта, во сегашните состојби на организирање и остварување на правата на граѓаните не дава можности за рамноправно вклучување на невладиниот сектор.

Изградувањето на зедничките односи меѓу владиниот и невладиниот сектор треба да претставува јавна обврска на државата за отворен, транспарентен и конзистентен начин на заедничко работење. Уредувањето на односите меѓу владините и невладините организации врз заедничките вредности и принципи кои ќе ги претставуваат односите на овие сектори во иднина, ќе го одредува развојот на програмските активности на овие организации, како и организациоското, финансиското, стручното и професионалното функционирање.

Определувањето неформален договор, договорот во кој би биле одредени односите меѓу владиниот и невладиниот сектор, треба да ги содржи заеднички активности кои ќе подразбираат:

- конкретна соработка во одредувањето на заедничките вредностите и запознавањето со истите на пошироката јавност;
- одредување на принципите врз основа на кои ќе се остварува соработката меѓу владиниот и невладиниот сектор;
- остварување на обврските од страна на владиниот и невладиниот сектор; и
- мерки за имплементирање на договорот.

3. За водење организирана кампања за заштита на правата на децата и афирмација на проблемите и потешкотиите со кои се соочуваат, залагањето за одредени решенија на проблемите на децата и јавното застапување на нивните интереси, од што една од основите е донесување национална програма за

заштита на правата на децата, во РМ потребно е да се формира лоби-група од интелектуалци од сите области на општествениот живот кои со својата работа се афирмирани како професионални работници во својата област на работење.

4. Невладиниот сектор во државата своите програмски активности кои ги остварува од 1992 год. главно се засновани на поддршка со странски средства и мал дел со средства од бизнис-секторот и граѓаните. Во последниве години средставата од овие извори се значајно намалени, а се очекува фондациите кои сè уште постојат да се повлечат, со што ќе изостанат средства за работа на значаен број невладини организации.

Република Македонија, како досегашен примател на средства од повеќе фондации со кои се финансираат активности на невладиниот сектор во заштитата на деца и аспирант за влез во Европската Унија, треба да го реши проблемите за финансиска поддршка на овие организации и во иднина со формираните фондации да им помага на другите.

Првиот чекор кон оваа цел може да претставува издвојувањето на 0,3% од данокот на доход на посебна сметка во буџетот на РМ со кои финансиски би се поддржувале активностите на невладините непрофитни организации, организациите за самопомош и добродетелство, со цел за надминување на проблемите и потешкотиите со кои се соочуваат децата.

5. Сиромаштијата во РМ е повод за преземање многу активности со кои се обезбедуваат средства за солидарна хуманитарна помош на многу категории деца кои имаат потреба од разни облици на помош. Евидентно е сознанието дека многу често дарителите на помош ја подаруваат неа онаму каде што може да биде следена од медиумите, со што донаторот ја постигнува својата цел, но не и онаа на која обврзува солидарноста и хуманоста.

Во многу поводи и за многу празници до многу деца кои имаат потреба од помош, таа не стигнува до нив. Македонските граѓани се солидарни и хумани во своето однесување и многу често даруваат работи, иако немаат доволно за себе. Домовите на многу граѓани се често посетени од лица кои самостојно се обраќаат за помош до нив, за да преживеат, при што со себе ги носат и децата, а во рамките на ова, питањето добива сè поголема димензија.

Со цел организирано да им се помогне на што повеќе деца, созреани се условите за основање фондација за заштита на децата, во која кога граѓаните би издвојувале месечно најмалку денар, а некои и повеќе, во зависност од своите желби и можности, би се акумулирале средства коишто основно треба да служат со основна намена заштита на децата во РМ.

Основањето на фондацијата би се спроведувало во согласност со законската регулатива утврдена за фондации.

Содржина:	
Заштитата на децата во Република Македонија.....	3
А. Население на возраст до 18 години – деца.....	4
Б. Состојби на заштитата на децата	6
I. Заштитата на деца до 1991 година	6
II. Заштита на децата од 1991 до 2002 год.	8
III. Заштита на децата по 2002 год.	11
1. Заштита на децата во семејното законодавство	12
1.1. Права на детето	13
1.2. Односи на родители и деца	14
1.3. Забрана и елиминирање на најлоши видови искористување деца	15
1.4. Деца и семејно насилство	15
1.5. Посвојување деца	16
2. Заштита на децата	19
2.1. Права за заштита на децата	19
2.2. Облици за заштита на децата	21
2.2.1. Згрижување и воспитување деца од предучилишна возраст	22
2.2.2. Згрижување и воспитување деца од физички и правни лица	23
2.2.3. Одмор и рекреација на деца	24
3. Социјална заштита на децата	26
3.1. Програми за остварување на социјалната заштита	28
3.2. Дневно згрижување	28
3.2.1 Деца на улица	29
3.2.2. Деца кои употребуваат дрога и алкохол	30
3.2.3. Деца бездомници	30
3.2.4. Деца жртви на семејно насилство	31
3.3. Здруженијата на граѓани во социјалната заштита	31
3.4. Вршење самостојна и професионална дејност од физички лица	32
3.5. Стручна помош во решавањето на социјалните проблеми	33
4. Образование	35
4.1. Основно образование	35
4.2. Средно образование	39
4.3. Ученички стандард	39
5. Искористување на детскиот труд	41
6. Здравствената заштита на децата	44
7. Споредбени согледувања на законската регулатива во други држави	47
ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА И ПРЕПОРАКИ	53
Содржина	56